

๐ สุรางคนางค์ ๒๘ ๐

๐ ปางนั้นหน่อขัตติยา

ได้ฟังวาจา

เจ้าพระยาผู้ใหญ่

จงทรงกันธนู

ตรัสห้ามท้าวไท

ท่านยาตรคลาไคล

ไปสู่ธานี

๐ แห่งองค์พระบิดา

จะขอโทษา

ข้าเห็นไม่ดี

ด้วยองค์บิดา

เป็นพระยาเอก็

หาไม่ใครมี

ที่จะอุปการ

๐ เรามาจากเมือง

พลไพร่ได้เคื่อง

แก่พระบิดา

ครั้นเรากลับไป

ไหนจะสุขา

ไพร่ไม่ลงตา^๒

จักมารำคาญ

๐ จะตรึงกันนิทา

แก่พระบิดา

ด้วยคำสาบานย์

ให้ไกลพิมาน

เสมือนทำรำคาญ

(.....ขาดหาย.....)

ให้ท่านยื้อได้

๐ เกิดเหตุเพราะข้า

ชั่วดีก็ว่า

ข้าไม่กลับใจ

ในการบ้านเมือง

(แค้น)เคื่องต่อไป

นำจิตเราไซ้

จักไปเป็นซี

๐ บัดนั้นพระยา

จึงกราบทูลมา

แก่ไถ้ธิดี

พระองค์มีสมัค

จักกลับบุรี

กลัวเหล่าเสนี

จักมีวุ่นวาย

^๑ พรรคนีเป็นของสำนวนที่ ๒^๒ ลงตา(ใบ)=ลงรอย

ในเมืองนี้หนา
สมบัติพัสถาน
แท่นแก้วไพฑูรย์^๑

ได้ฟังพระยา
ว่าท่านทั้งหลาย
ให้แก่เรานั้น

เขตกรุงเมืองใหญ่
จะนิพนธ์ว่า
คบหาเรานี้

เป็นคนอัปเทศ^๒
เอามายกย่อง
เขารูมกันว่า

โกรธดความไว้
โกรธแล้วอดได้
ยังปากช้าไทย

เห็นจักเกิดไฟรี
ให้เกิดพันแพง
เห็นจะเป็นเวร

๑ เญญอยู่สุชา
ปกครองสากล
พินานไพรชน
สามลพลขันท์

๑ จึงพระราชา
มีวาจาบรรณ
มาถวายไอศวรรย์
เป็นอันราศี

๑ ด้วยชาวเวียงชัย
จักคุมไพร่ราวี

ท่านคนมดี
ผู้มีชุดทรา

๑ ท้าวขับจากเขต
เขาไม่เจตนา
ให้ครองพารา
ท้าวจะมาเสียใจ

๑ ที่หนึ่งท่านให้
สองสามทีไป
ใช้แต่ผู้ใหญ่
ยกไปยกมา

๑ หลายครั้งหลายที
ให้แก่พระยา
ด้วยแจ้งยศตา
แก่ข้าผู้เดียว

^๑ วรรคนี้เป็นของสำนวนที่ ๒

^๒ อัปเทศ(ปาก)=อาเทศ

แน้ให้เราไป
เชิญอยู่สุขา
อยู่ราตรีเดียว

ต่างทูลปลอบว่า
แก่องค์ทรงเดช
ให้ครองนคร

ถ้วนถี่รำยมา
ชวนกันจัดแจง
มานมั่งวาทา

ดูงามสะอาด
แล้วเชิญผู้มี
แท่นทิพย์งามสม

เมื่อเข้าไลยยาสัน
ระวีปี่แก้ว
ขับกล่อมขัตติยา

มรกตตั้งรับ
ขลุ่ยรับบันฑิตา
ขับกล่อมท้าวไท

๑ ทานอย่าเสียใจ

ในป่าไพรเขียว
อย่ามาห่วงเหนียว
ไพรกนี้จักจร

๑ หกหมื่นพระยา

วัจนสาธ
พระเวสสันดร
บวรเจตรา

๑ ต่างต่างปัญญา

ท้าวไม่ลงตา
แต่งบรรณศาลา
แท่นนิทรารมย์

๑ ยี่ภูปลาด

โอบาสงามสม
เข้าที่บรรทม
ทุกกรมรักษา

๑ ประโคมพระบาท

พิณพาทย์เสภา
เสียงแจ้วกรรฐา
เมื่อมานิทไทร

๑ ขอสี่ตีกับ

ชอกกับปีไหน
เสียงเพราะเหลือใจ
จนรุ่งราตรี

ท้าวฟื้นตื่นมา

ท้าวรดโชติรัอย

แล้วทรงภูษี

๐ ลงจากศาลา

กัลยาตวงจันทร์

นำพระราชา

โยธาสากัน^๒

จากกรุงเมืองเจด

ได้สืบหาโยชนี

หกลหมื่นพระยา

กราบทูลบัดดล

ทางไปข้างหน้า

สืบหาโยชนียัง

ทูลบอกอาการ

จรถึงเขาวง

เบื้องหน้าคาลัย

มีในบุราณ

ออกทรงพรต

อยู่ตีนบวรพตา

๐ ครั้นสุริยา

ข้ามระกายี

เสวยโศดสาหลี^๑

เสด็จลินลาผ้น

ทั้งสองเยวรา

หกลหมื่นพระยา

เข้าป่าไพรวัลย์

จรจรลกันมา

๐ ท้าวเสด็จจากเขต

ประเวศน์มรคา

ลูถึงประตูป่า

ชงคา^๓ตรัสสั่ง

๐ ให้หยุดไพร่พล

บอกหนมรวง

ท้าวมาแต่หลัง

ราชังแจ้งใจ

๐ แห่งข้าสมภาร

สัณฐานคาลัย^๔

พระองค์จรไป

น้อยไปนักหนา

๐ จรถึงสถาน

กาลแรกขัตติยา

เป็นดาบสา

คูหาเขาวง

^๑ โศดสาหลี(ถิ่น)=ข้าโศดสาหลี

^๒ สากัน(ปาก)=ฉกรรจ์

^๓ ชงคา(ใบ)=ราชโองการ

^๔ คาลัย(ปาก)=ครรไล

ไปถึงเขาใหญ่

ชื่อเขาหมาศ^๑

เดินไปแต่ตรง

ทรงสุคนธรส

มีศิลาแลง

ครี้อแสงแก้วพราย

ชมรสบรรพตัง

พันแต่นั้นไป

จนถึงสิงขร

นเรศอันยิ่ง

พุ่มอยู่นานา

ร่วมเย็นกาย

ฤๅษีกินรา

คนธรรพคนธรรพ์

น้อยหนึ่งท้าวไท

(.....ขาดหาย.....)

น้ำอำมฤต

มัจฉากุมภีล

๑ ตั้งแต่ขึ้นไป

สูงล้ำจำนง

สะอาดยิ่งยง

พระองค์จำหมาย

๑ พันในบรรพต

ปรากฏอบอาย

สีแสงพรรณราย

หอมคล้ายอาวรณ์

๑ ท้าวหยุดอยู่หนึ่ง

อันหอมขจร

ข้ามทุ่งอุดร

บวรศิริ

๑ บริบูรณ์ทุกสิ่ง

พันธุ์ไม้รุกขี

สาขาเขียวขจี

เป็นที่อาศัย

๑ แห่งหมู่เวสพระยา

นาคาพรานไพร

สุบรรณอาศัย

ไปถึงนที

๑ ชื่อเกตมาลา

มาแต่ศิริ

ลือนักไสศรี

นาคีมังกร

^๑ เขาหมาศ(ปาก)=เขาคันธมาทน์

ปูเปี้ยวเพี้ยวลา
พระองค์ลงไป
ให้สบายหายร้อน

เจ้าฟ้าลาผัน
สาขาช่ออัน
บันดาลเกิดใน

ใบชิดปิดปก
พระเจ้าเต้าไต้
จักได้ทัศนาศนา

ล้วนแต่พันธุ์สัตว์
อันรู้เจรจา
แต่หมู่ปักซี่

คาบเหยื่อผีพา
บ้างบังรังว่อ
เสียดงแฉ้วจาบัลย์

มีตระมุจลินท์
มีพันธุ์บัวหลวง
ขาวแดงแสงไส

๐ มีทั้งเหรา

นานาสลอน
สู่ที่สาคร
แล้วทำวจรไป

๐ ถัดแต่ที่นั่น

มาถึงต้นพระไทร
ลูกหวานเอาใจ
ชะง่อนก้อนผา

๐ สาขารารก

บังแสงสุริยา
พันไปมิช้า

ภูผาอันดี

๐ ชื่อนารีพัฒน์

สารพันปักซี่
ภาษาอันมี
อึ้งมีอนิจ^๒นันต์

๐ บ้างไปบ้างมา

บินเกาะขานขัน
ขันพ้อเพื่อนกัน
สนั่นจับใจ

๐ อุดรศิขรินทร์

กระสินธุ์แสนไส
หอมหวานวิไล
มีในสระศรี

๑ ช่อ(ถิ่น)=พวง

๒ อนิจ(โบ)= อนเนก

ปรากฏรสนั้น

บัวครั้งบัวนา

รอบฝั่งสระศรี

หอมฟุ้งตลบ

พระองค์พันไป

ล้วนแต่พันธุ์หญ้า

สิ่งใดปลูก

มีพฤกษาล้ำ

ดอกผลรุกขี

เกาะตันรุกขชาติ

กินอึ่งซึ่งแซ่

ต่างร้องก้องมี

ท้าวท้าวเต้าได้

ยิ่งกว่าเสภา

ประสานสำเนียง

ครี้อพระยาราชสีห์

(.....ขาดหาย.....)

จากแต่นั้นหนา

๐ บัวเพื่อนบัวผัน

ยิ่งพันธุ์มาลี

รสาหวานดี

มีการนิภา^๑

๐ มีกลิ่นอาบอบ

อบในนาสา

เข้าในพนาวา

มาเขียวขจี

๐ อ่อนนวลศรีอ่อน

อรุณเมฆี

สองจำพวกมี

มีรสโอชา

๐ นกคณกผาด

ประกาศก้องป่า

แต่หมู่ปากขี

ไกลสำเนียง

๐ เสียงแจ้วจับใจ

ไปได้ยินเสียง

มาประโคมเคียง

เสียงนกบักขา

๐ บุญญาภูมิ

มีเดชเดชา

(.....ขาดหาย.....)

เจ้าฟ้าพันไป

^๑ การนิภา(ปาก)=ดอกกรรณิการ

ช่วงเขตมัจฉินท์
นารีบรรพต
จักรพรรดิสระใหญ่

ธรรมาวัธ^๒
คิริรอบขอบ
ผลไม้มากมาย

งอกรายไม่ระวาง
ช่อพุ่มชิด
ลูกดอกแกมกัน

มีพันธุ์มีจจา
ว่ายท่องลอยล่อง
หยอญูพาน

เย็นที่กลิ่นรส
ยิ่งกว่าอาบอบ
เย็นที่กาย

แต่กว่าผลาผล
อีสานสระโบก-
พระเจ้าตั้งใจ

๑ จากแต่ศิรินทร

คิริสูงใหญ่
ปรากฏประไพ
มีในโบกกระนี^๑

๑ อันไหลหล่อหลัง

รอบผั่งสระศรี
ประกอบรุกขี
ถ้วนถี่ทุกพันธุ์

๑ กระทุมชุมแสง

ครือดังแกลังสรรค์
ใบปิดสุริยัน
รสนั้นหอมหวาน

๑ ในสระธารา

เตาปลาทุกประการ
ในท้องชลธาร
ชะอ้านสระศรี

๑ น้ำในใสสด

ปรากฏวารี
หอมตลบสระศรี
ภูมิพันไป

๑ ถึงในที่นั้น

ที่อันพอใจ
กระนีมีใน
ทรงไตรสรณา

^๑ โบกกระนี(ปาก)=สระโบกขรณี

^๒ วารคนี้เป็นของสำนวนที่ ๒

สำรวจวิญญาณ

อย่าได้ประมาท

คำเข้าภาวนา

สังขตริยัตรา

ทำตามระบอบ

ในสถานนั้น

สั่งสอนเจ้าฟ้า

แล้วทำวให้หา

จัดแจงแต่งไว้

แต่นายเนษาท^๒

ว่าถ้าผู้ใด

ไม่มีกิจจา

ถ้ามีประโยชน์

ถ้าเห็นฤทธิล่าย

ประหารชีวิต

เจตบุตรพรานป่า

ถ้ามีทุกข์ภัย

ชีวิตแห่งท่าน

๑ ตามวิธีโบราณ

พระอ่านคาถา

โองาพศาสนา

รุ่งหาผลฉัน

๑ จำเริญจรรยา

คอยมาครองกัน

ให้ขอบทางธรรม

ทรงธรรมจำหมาย

๑ หกหมื่นพระยา

นานาภิปราย^๑

พรานป่าผู้นาย

ให้อยู่ประตุป่า

๑ ท่านให้อ่านาจ

ฉลาดปัญญา

มาในมรรคา

ท่านอย่าไว้มัน

๑ สืบดูรู้โทษ

อย่าเอาโทษทัณฑ์

อย่าไว้มีอมัน

อย่าไว้ในนาน

๑ แต่วันนี้หนา

อย่าลืมองค์การ

ไปถึงภูบาล

มีพันอาญา

^๑ กิปราย(ปาก)=กิปราย

^๒ เนษาท(ใบ)=พรานป่า

พระยาทั้งนั้น	๑ สั้งแล้วแจ้งขึ้น
เนตรปรอยผอมผาง	ชวนกันกราบลา
ทำทักษิณา	ทุกองค์พระยา
	อำลาแล้วลี
	๑ ยกพลดลตัว
น้ำพระเนตรคลอเคล้า	ต่างเศร้าโศก
ทั้งป่าวทั้งนาย	ให้รักภูมิ
จากแต่พระฤๅษี	มีข้ามาดล
	๑ ลุถึงพารา
ด้วยบุญเจ้าฟ้า	หน่อพระทศพล
เทพสรค์มรคา	ให้พระยาจรดล
ชะงายได้ยวยกพล	ลุดลกรุงไกร
	๑ บัดนั้นราชา
เห็นท้าวพระยา	กลับโยธาไป
พระชวนนุชนง	สององค์หน่อไท
ท้าวเสด็จคลาไคล	เข้าในประตูป่า
	๑ สององค์ทรงศักดิ์
นางอุ้มลูกรัก	จรโดยมรคา
อุ้มบ้างจูงบ้าง	ในกลางพนาวา
สมเด็จเจ้าฟ้า	คอยลนลาไป
	๑ มีข้าพระบาท
ถึงเขาคันธมาทน์	คิริอันใหญ่
สนุกสุขสันต์	ล้ำมราญพระทัย
หอมรสสดไส	มีในสิงขร

รวยรินกลิ่นหวาน

วาโยยุพา

สมเด็จพระพุทธ

เข้ายามอัสดง

เนาในดินผา

รุ่งเช้าภูบาล

ท้าวจึงเสด็จมา

มรคามากน้อย

น้อยหนึ่งท้าวไท

คงคาเลี้ยวลด

ประเวศน์แดลาน

สรองที่ธาร

ผู้หนึ่งเต้าคลา

แลเห็นท้าวไท

นายเอามังสั

สมเด็จพระเจ้าฟ้า

ด้วยน้ำผึ้งสด

แล้วท้าวทานให้

สมเด็จพระนเรศ

พระองค์ทอดให้

เสริจแล้วราชา

๑ ทั้งสี่ประการ

ส่งมาขจร

รชชาสิงขร

คล้ายร้อนแดลาน

๑ สุริยาค้างลง

พระองค์ล้ามราญ

คันธมาทน์ประพาพ

จากสถานนั้นไป

๑ หน่อศรวิรา

โดนคณาแนวไพร

จรรยตื่นไป

ไปถึงศิริ

๑ วิบุลย์บรรพต

ม้ารถที่

ชวนนางโสมยง

ล้ามราญธารฝั่ง

๑ บัดเดียวพรานป่า

มาตามมรรคัง

มาในฟากฝั่ง

ทั้งน้ำผึ้งถวาย

๑ ท้าวรับเอามา

รักษาเนื้อทราย

ซารสพระกาย

ประทานพรานป่า

๑ ปีนทองปักเกศ

ท้าวมิเจตนา

แก่นายพรานป่า

ท้าวลิลินลาไป

ลูถึงโครธา
 สาขารารก
 ท้าวเสด็จนั่งใน

รสหอมระงม
 ท้าวเสวยเข้าตู^๑
 พलगตรัสว่า

ชิมผลพฤกษ์
 ครีอดังน้ำตาล
 กษัตราภคตริย์

เก็บผลลูกไพร
 นางเจ้าจำนง
 แล้วท้าวยาตรา

ไคลไคลว้ายมา
 ปลาหลดปลาหลด^๒
 ปลากทรายปลากกริม

สวสหาน้ำนวล
 เทโพก้วย
 เน้ออ่อนชอนไช

๑ จากฝั่งคงคา
 คาบสูงใหญ่
 ผลดกค้อมไป
 ร่มพระไทรสาขา

๑ เก็บผลมาชม
 อารมณ์นักหนา
 รสอิมอุรา
 ดูหรมัทวี

๑ เชิญเจ้าภักษา
 รสชาหวานดี
 ปานบุญรุกขี
 เปรมปรีดิ์สุขา

๑ มัทธิอรทัย
 ใส่ในกุษา
 ให้องค์ลูกยา
 มาถึงมัจฉินท์

๑ ชมพันธุ์มัจฉา
 ตามธาราสายสินธุ์
 เกลื่อนกลาดในสินธุ์
 กิณริมสระใหญ่

๑ กต^๓ร่ายว้ายทวน
 ประหวนกินไคร้^๔
 ชะโดลายสีไธ
 เทโพกระวี

^๑ เข้าตู(ใบ)=ข้าวตู

^๒ ปลาหลด(ปาก)=ปลาหลด

^๓ กต(ปาก)=ปลากต

^๔ ไคร้(ปาก)=ตะไคร่น้ำ

ยิก^๑ไล่ลูกปลา ๑ ปลาโสดโสดมา
 พันธุ์ปลาเสื่อลาย แดกท่าวารี
 กระชอน^๒นอนรี แอบขายสระศรี
 ปลาดี^๓รีมา
 ตามช่องสิงขร ๑ ชมแล้วแคล้วจร
 เข้าในวงกต ภูธรจรคลา
 พอค้ำสนทยา บรรพตภูผา
 ช่องผาแนวไพร

๑ ฉบับ ๑๖ ๑

๑ ปางนั้นท้าวเจ้าสุริยดิษฐ์ เกิดแท่นเคยเนาใน
 ให้ร้อนครีอไฟหทัย
 ๑ อาสน์แก้วแข็งครีอศิลา พระองค์มาทรงจินดา
 เหตุใดใครมาสร้างกุศล
 ๑ ขุดบ่อล่อพระทศพล บัวปลูกหลากดล
 พูนถนนปลูกตะพาน^๔หรือไฉน
 ๑ หรือทำศาลาให้คนอาศัย หรือกุศลผลชื่อใด
 ให้ร้อนเราในอาสน์แห่งกู
 ๑ อินทร์องค์สองตาพิยด์ ทัวทั้งห้องชมพู่
 เห็นหน่อลัพพัณณมาอยู่ใน
 ๑ จะมาสร้างจรรยาโดยวิสัย ทรงพรตยศไกร
 เป็นดาบสไว้ในเขาวง
 ๑ รู้แล้วอินทร์เจ้าจำนง ธกัมาตรัสสั่งแก่องค์
 เวสนุกัน^๕จำนงไปเร็วหรา

^๑ ยิก(ถิ่น)=ไล่

^๒ กระชอน(ปาก)=ปลาช่อน

^๓ ปลาดี(ถิ่น)=ปลากระดี

^๔ ตะพาน(ปาก)=สะพาน

^๕ เวสนุกัน(ปาก)=พระวิษณุกรรม

- ๑ ท้าวจงไปสรรคค์ันธศาลา ให้แก่นพพุกา
อันจะเข้ามาในพนาลี
- ๑ บัดนั้นพระเวสณุกันมีฤทธิ รับบัญชาแล้วลาดี
มายังศิริที่เขาวง
- ๑ ถึงพลันเวสณุกันฤทธิรงค์ บันดาลด้วยฤทธิยง
จำนงชุบบรรณศาลา
- ๑ เพ้นทองเป็นสองรัษฎฎีกา มีหน้าทองแลช่องผ้า
งามล้วนสุวรรณาอาศรม
- ๑ ฝาปิดหีบเผยทั้งเกลยม ยี่ภู่ปลาดงามสม
บริเวณเที่ยวจงกรมในราตรี
- ๑ คารองไม้เท้าแลพชนี อีกทั้งหนังพยัคฆ์
จอบเลี่ยมก็มีอยู่ครบครัน
- ๑ ขอดานกระเข้ามีทุกอัน โองอ่างครบครัน
ใส่น้ำใช้ฉันและคนที่
- ๑ เตากรานที่ถ่านอัคคี ที่ตุนน้ำฉันก็มี
เครื่องกุมารมีมีต่างต่าง
- ๑ มีทั้งรูปมิ่งสาแลม้าช้าง กล้วยอ้อยก็มีทุกอย่าง
มากมายส้างข้างอาศรม
- ๑ มีกระถางดอกไม้จำจงกรม มีกลิ่นต่างต่างอยู่ระงม
สำหรับโคดมมีสมภาร
- ๑ แล้วท้าวมาอุบัติสัตว์เดียรัจฉาน ทั้งเหลือยกยงและรื้อราน
สัตว์ป่าอันธพาลเคยรวี
- ๑ พยัคฆาสิงหราชแลหมูหมี่ คางคกแลเหล่าอสุรี
ทุกสิ่งก็มีให้ชานฉัน
- ๑ แล้วมาเขียนเป็นตำนาน ว่าสมเด็จท้าวมีชวาน
แต่งเรื่องบริวารทั้งศาลา
- ๑ ถ้าผู้ใดได้ไต่เต้าจรมา สร้างพรตจรรยา
ในพาราหิมเวศน์เขตเขาวง

- จงมาเอาเครื่องรับประสงค์ แต่งไว้ให้ท่าน
ทรงพรตอันยิ่งยงสืบมาแต่ก่อน
- ครั้นเสร็จแล้วนั้นผันผ่อน ไปสู่วิมานดุจก่อน
ทูลท้าวอมรเหมือนแต่ก่อนมา

◦ กาพย์ ๒๒ ◦

- ครั้นรุ่งพุ่งสุริย์แสง เมฆหมอกแจ้งบนเมฆา
ภาณุมาศผาตรถา สุริยายังตั้งสิงขร
- หน่อกษัตริย์ชาติวงศ์ ทั้งสองคืบต้นแต่นอน
นเรศวรสันดร ขวนบังอรจรแต่ได้
- ตามแถวแนวพะเนิน ต้นไม้พุ่มคาคบใหญ่
บรรพตเชิงชันไป คูวิไลในภูผา
- ขาวแดงแสงพรายพร้อย ศิลาหย้อยห้อยลงมา
เลียบล่องช่องเชิงผา พื้นบรรพตใหญ่โตตัน
- ชะโงกชะง่อนก้อนศิลา สูงสุดตาดูเป็นคว้น
วาตาทัดทาร์น ฉานเป็นคว้นยอดบรรพต
- กระทั่งดั่งโครมครึก เสียงคึกคึกกระทั้งจำ
ไหลหลังทั้งสุธา พระราชาทัศนใน
- ชมแล้วท้าวแคล้วคลาด ทรงจินดาในพระทัย
ชลทีนี้ไฉ เห็นจะไกลสละบอกขาร
- เดินพลันรัญญคาน้อย พระจรรยพระบาท
น้อยหนึ่งถึงตีนผา ท้าวทัศนเห็นศาไล
- เห็นแล้วแผ้วอุรา ตรัสเสวนาแก่อรทัย
ล้ำมราญย่างเข้าไป หยุดอยู่ในใต้โครธา
- สัมพลางอย่างผาดผ่น มาถึงพลันรัญญิกา
ชมพลางย่างเข้ามา พลางทัศนเครื่องบริหาร
- งามล้วนหนังคากรอง ดูเรื่องรองทุกประการ
หัวเกล้าขญาหาญ พิศดูนานเร่งอัศจรรย์
- หยิบสารอ่านแจ้งเค้า รู้ว่าท้าวเจ้าอมร
นำจิตสโมสร พระภูธรแกลั้งแต่งถวาย

- รู้แล้วพระราชา เกิดสุขาพร้อมจิตกาย
- สวนขวัญอันตะพาย ปลงตั้งไว้เปลื้องภูษา
- จากองค์ทรงเปลือกไม้ ยกขึ้นได้หนังพยัคฆา
- องค์เจ้านุ่นเฉียงบ่า หัวฎาพระโมลี
- ประคำคล้องคอเข้า ทรงไม้เท้าแลพัชนี
- ลงจากพระกฐี ทรงดำริในพระทัย
- อันว่ากิริยา ภูมาบวชอยู่ใน
- สุขนี้จะมีไหน ทัวในภพจบสากล
- แม้นเสวยพิชัยเชษฐ ในช่วงเขตบรมณฑล
- เทพไทในชั้นบน มนุษย์คนในโลกา
- ทั้งนี้มีเท่าทัน สุขภูอันทรงศีลา
- ตริพลางพระราชา ก็ขึ้นมาเข้าจกรม
- เดินไปท้าวเดินมา ภาวนาในอาศรม
- ใครบโดยนิยม พระโคดมจึงออกมา
- ไปสู่ยังสำนัก พระอัศรฉายา
- ครือพระเจตระพุกา เมื่อท้าวมาเที่ยวโคจร
- บัดนั้นพระมัทรี ผู้มีศรีงามบวร
- ทอดพระเนตรเห็นภูธร ท้าวเสด็จจรจากศาไ
- นงลักษณ์ก็รู้เหตุ ว่าทรงเพศเป็นเจ้าให้
- ขลนึ่งท้าวถึงไหล ให้ร่าให้ด้วยสามี
- ครั้นจะพรรณนาไป ความข้างหน้ายังมี
- นางกราบบทศรี ท้าวนาลียังศาลา
- พระเจ้าท้าวจ้านง ให้โหมยงทรงไตรสรณา
- เอาเพศดาบสา หัวฎาพระโมลี
- สององค์เยาวเรศ ก็เอาเพศเป็นดาบสดี
- น้อยน้อยงามมีศรี ต่างยินดีมีสุขา
- แต่นั้นพระมัทรี อยู่สุขี่ด้วยลูกยา
- คำเข้าเจ้าภาวนา ตามวจาพระโคดม

- ๐ เมตตากันรู้ंना มุทิตาจรุงค์
- อุเบกขาตามอารมณ์ โดยนิยมาบสา
- ๐ จำเริญพระกรรมฐาน ให้ประหารการราคา
- มิเว้นสักเวลา รุ่งเช้าคลาหาผลาฉัน
- ๐ มาถวายท้าวสามี กุมารมีเว้นวัน
- พินไฟน้ำใช้ฉัน ให้รำพันท้าวสามี
- ๐ กวาดวัดปัดศาลา ตามภาษา(ดา)บสนี้
- ส่วนของคั้วสามี ท้าวไม่มีจะรำคาญ
- ๐ วันหนึ่งโพธิสัตว์ ท้าวจึงตรัสเสวนาถาม
- บอกเหตุสันดาน โดยบุราณการกิจที่
- ๐ แก่องค์องค์ลักษณะ ผู้เอกอัครมเหสี
- ว่าดูหรามิตรี ตั้งแต่นี้พี่จะสัญญา
- ๐ แก่เจ้าผู้เพื่อนเชิญ รัตอันเป็นดาบสสา
- ทูลลาจากการราคา มิได้มาจะปะปน
- ๐ ดังกาลก่อนมา เสียดิกรียาไม่เป็นผล
- ราคือปรียัตน เทพเมืองบนคนนินทา
- ๐ ตั้งแต่วันนี้ไป ศาลาใครใครรักษา
- คำคืนผิดเวลา ออย่าไปมาสู่หากัน
- ๐ ธิดาอย่าอนาทร จำเริญพรเป็นนิรันดร์
- จักขอแก่หน่อนักกรรม ตั้งแต่นี้อย่าสืบไป
- ๐ ร้อยชั่งพันท้าวตรัส นางกษัตริย์โทรมนัสโน
- กราบไหว้วสามีไป นางอรทัยรับโองการ
- ๐ สาธุเห็นดีแล้ว ตัวเมี้ยแก้วได้แจ้งงาน
- แต่นี้เข้าบทมัลย์ มิได้พาลพระบาท
- ๐ ว่าแล้วกราบลาไท่ นางกลับไปยังศาลา
- ทำเพียรภาวนา ถืออุเบกขาต่อสามี
- ๐ ส่วนพระผู้เป็นเจ้า ทุกคำเข้าสมาธิ
- ให้ระงับดับอินทรีย์ มิให้หลังสังเวกาย

๐ อนิจจังยังไม่แท้	อนัตตาแลแต่สูญตาย
โมโหให้ฉิบหาย	ให้ทำลายฝ่ายบิณชันธ์ ^๑
๐ ทิศทิวาเป็นใหญ่	โทโสใส่ใครจะธรรม
โลภว่ามีครัน ^๒	ผันหาเหล่าท้าวตัวแก่
๐ แต่นี้มีทำบุญ	เมื่อตัวตนมรณาแล
กำมือตายเปล่าแท้	แต่ดวงจิตติดบุญกรรม
๐ พระองค์ทรงเมตตา	แจ้งทุกขาไสดาธรรม
ลู้งเป็นทล้า ^๓	จตุพรหมวิหาร
๐ แม่ไปทั่วตัวสัตว์	ให้กำจัดอิจจาพาล
ศัตรูแต่ก่อนกาล	ให้ล้ามราญสโมส
๐ ต้นว่า ^๔ สิงห	เคยพาธาด้วยสุขก่อน
งูเห่าแลพังพอน	กันแต่ก่อนเป็นศัตรู
๐ บัดนี้เป็นไมตรี	ด้วยบารมีเจ้าไตรภ
บันดาลในเขตอยู่	ครอบคอบขอบศาลา
๐ สามรอบในจังหวัด	จัดรัสมณฑล
ด้วยเดชหน่อทศพล	ท้าวแผ่ผลให้ทั่วไป
๐ ส่วนองค์พระมัทรี	ครันสุริย์แจ้งศรีใส
จับเต้าเจ้าเข้าไป	ตักน้ำในอันใสดี
๐ มาถวายท้าวผัววัณ	น้ำใช้ฉันแล้วลาลิ
กลับมายังพระกู่	อุ้มสองศรีสงคงคา
๐ เสรีจสงองค์อภัย	เอาเจ้าไปสู่ศาลา
ฝากไว้แก่บิดา	แล้วกลับมาสู่อาศรม
๐ แล้วทรงกระเช้า	จับขอเข้าจากจกกรม
เข้าสู่ไพรพนม	ชมเก็บพลางทางเดินไป

^๑ บิณชันธ์(ปาก)=เบญจขันธ์ คือ กอง ๕ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

^๒ ครัน(ถิ่น)=มาก

^๓ ทล้า ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะมาจำคำว่ารธมะ แต่เพื่อให้เกิดความคล้องจองใจบทประพันธ์ก็จึงใช้คำว่า ทล้าแทน

^๔ ต้นว่า(ปาก)=เป็นต้นว่า

- เลือกลูกผลผลาสุก ออกช่อชุกกิ่งค้อมไป
- เก็บเต็มกระเช้าใส่ คำคลาไคลสู่อาศรม
- ถึงแล้วเจ้าเลือกหา ผลผลาอันอุดม
- รสชาติชอบอารมณ์ ให้โคดมท้าวขบฉัน
- ทั้งสองกุมารี กับมเหสีเป็นนิรันดร์
- วนประเวศน์คานัน ห้าสิบเจ็ดเสร็จพรรณนา

◦ จบ ๑๖ ◦

- จบยังกล่าวไป ถึงเฒ่าเชิญใจ
- อาศัยอยู่ใกล้ธานี
- ชื่อเมืองกลิงคราษฎร์บุรี นามกวพราหมณ์นี้
- ชื่อชัชชกตกจน
- ลำบากยากนักทุรพล เฒ่าชราพิกล
- ลำบากยากพันประมาณ
- ลำบากยากไร้มานาน เฒ่าเร่ขอทาน
- ช้านานก็ได้ทองมา
- ร้อยกษาปณ์เป็นลาภนักหนา ออเฒ่าเจตนา
- หวังว่าจะใครได้ผล
- ทองก็มีอยู่ขอบกล จะไถ่เมียสักคน
- ขัดสนยังน้อยนักหนา
- ร้อยหนึ่งไม่ถึงราคา ครั้นจกเที่ยวพา
- เวทนาแก้ตัวกลัวภัย
- เกลือกประสบพบใจจ้งไหย ช่วงชิงเอาไป
- ภูไชร้จะทำไดดี
- ควรผูกไว้พราหมณ์นี้ ท่านเป็นคนดี
- เห็นทีจะไม่เป็นใด
- คิดแจ้งพราหมณ์แกล้งเข้าไป ถึงเรือนปราศรัย
- เล่าไปในความอนุสนธิ
- สกฏพราหมณ์ผัวเมียสองคน ครั้นแจ้งอนุสนธิ
- สองคนก็กล่าววาจา

๐ ท่านจักฝากทองแก่ข้า มากมายท่านอา
ราคาให้ข้าเข้าใจ

๐ เกลือกว่าวันหน้ามาไป ถ้ามีเหตุภัย
น้อยไรรู้ว่ามากก็ได้

๐ ชูชยกยกทองออกให้ ดูแลดูได้
มีข้ายื่นให้ทันใจ

๐ ทั้งสองรับทองไว้ใน แล้วแต่เจ้าจ้งไทรย
คลาไคลไปจากเคหา

๐ เทียวเต้าเฒ่าเร่เสาะหา ทุกบ้านร้านตลาด
บ้านน้อยบ้านใหญ่ไปพลง

๐ ขอได้ปะไว้ต่างต่าง ไม่เว้นวันวาน
วันเพ็ญวันไทตามมี

๐ ตาเฒ่าจรด้าทางไกล ลากน้อยค่อยมี
ตาชมิย์ยังกลับมา

๐ บทกลอนผ่อนไว้เถิดหนา กล่าวถึงพดมา
สองราที่อยู๋ภายหลัง

๐ ให้เกิดอุบัติเหตุยัง ผลกรรมจำบัง
หนหลังให้ถึงพราหมณา

๐ บังเกิดโรคร้ายพาธา ทำไรไถนา
มิได้เสดสาตาปี

๐ หรือขายจ่ายกินสินที่ เงินทองของดี
ยังมีเล็กน้อยย่อยไป

๐ สินที่ไม่มีสิ่งใด ค่อยละเลียด^๑ที่ละไฟ
เอาทองเฒ่าไปจำจ่าย

^๑ ละเลียด(โบ)=กินหรือทำทีละน้อย ๆ

- วันละเพ็ญวันละไฟใครได้ แลกถ้าจำง่าย
- เข้าปาลมาได้รักษา
- ซื่อกินสิ้นทองพราหมณา อยู่หน้อยหนึ่งมา
- เผ่าชราจะมาเอาทอง
- บัดนั้นผิวเมียทั้งสอง ครั้นเห็นเจ้าทอง
- ทั้งสองก็มาตกใจ
- นานเข้าเมียมาปราศรัย คอยดำรงใจ
- ปราศรัยว่าท่านหลวงตา
- ท่านไปยังกระไรหม่อมข้า ลากงายได้มา
- ดูอยู่ข้างหลังจนใจ
- ตั้งแต่ท่านฝากทองใน เคหาข้าไร่
- เสมือนไฟมาไว้ท่านตา
- ให้เกิดอุบัตินานา ทั้งนางภริยา
- มิได้จะมาทำกิน
- เข้าของเงินทองก็สิ้น แถบลดทรัพย์สิ้น
- จนสิ้นทั้งของตาซี
- ชูชกได้ฟังพราหมณี ต่อดว่าศรีอัครี
- เผ่าจ้ในทรวงพดมาจารย์
- ตีอกเผ่าชกหัวล้าน น้อยนี้ที่หาย
- ตัวท่านอย่าพาลเท็จมา
- ดูเบาแก่เรานักหนา คิดว่าโง่บ้า
- เองอ้ออย่าได้นอนใจ
- มิให้เห็นจะได้ความใหญ่ ภูจ๊กเอาไป
- หาทำวผู้ใหญ่ในศาล

^๑ เพ็ญ(โบ)=มาตราเงินตามวิธีประเพณี ๔ อัฐ เท่ากับ ๑ เพ็ญ

^๒ ไพ(โบ)=มาตราเงินตามวิธีประเพณี ๒ อัฐ เท่ากับ ๑ ไพ

^๓ เข้า(โบ)=ข้าว ในที่นี้จะเขียนตามต้นฉบับว่า เข้า แทน ข้าว ทุกแห่งที่มีปรากฏ

^๔ เจ้า(ลิน)=เจ้าของ

- ๑ จักกฎหมายต่อตอลการ^๑ ลูกสาวของท่านคร้าน^๒
รำคาญจะได้ความอาย
- ๑ กุจะใส่ไว้แก้ต้นหมาย เกาะกุมกันไว้
เหล่านายจะเกาะเยาะเย้ย
- ๑ เห็นจะได้ยุ่มย่าม^๓พราหมณ์เอย ออย่าเข้าชี้เลย
เร็วเหยยส่งทองกุมาร
- ๑ ฟังความนางตกระหม่า^๔ ทั้งนางภริยา
ตลา^๕จะกลั่นใจตาย
- ๑ ชัดอกตกใจภิปราย นิ่งเกิดหม่อมนาย
เห็นดูอย่าให้วุ่นวน
- ๑ ท่านอ้างฟ้องร้องต้องจน ชำนี้ขัดสน
ยากจนไม่มีอันใด
- ๑ จักได้ใช้คำสินไหม ฤทธิชา^๖พินัย
จักเอาเท่าไรท่านอา
- ๑ ท่านเอาแต่พอราคา ลูกสาวของข้า
ให้แก่พฤตมาตามจน
- ๑ หุกใหม่เข้าใจเสมือนคน ไม่พัก^๗ได้อนบ่น
สามเดือนต่อหนทำได้
- ๑ หงเข้าแต่เข้าเท่าส่าย ทำอันใดได้
ขึ้นไปข้างซ้ายยิ่งดี

^๑ ตอลการ(ปาก)=ตุลาการ

^๒ คร้าน(ถิ่น)=ชี้คร้าน=ชี้เกียจ=เกียจคร้าน

^๓ ยุ่มย่าม(ถิ่น)=รุ่มรวย

^๔ กระหม่า(ปาก)=ประหม่า

^๕ ตลา(ปาก)=ตุลละ=ตุล, ประหนึ่ง

^๖ ฤทธิชา(ปาก)=ฤชา

^๗ ไม่พัก(สำนวนถิ่น)=ไม่ต้อง

- ๑ เนื้อผ้าเนื้ออ่อนลื่นที่ บางเป็นลัมลี^๑
เทียมผ้าก็มีหลายประการ
- ๒ ทั้งนี้ตามิราคาญ คอยว่าคอยชาน
แต่การที่ไม่เคยทำ
- ๓ ชุชกอรุ่ม^๒โกล้า ครั้นได้ฟังคำ
หน้าตามัวซ้ำขึ้นบาน
- ๔ จึงกล่าวปราศรัยอ่อนหวาน ว่าแม่คุณท่าน
อย่าให้รำคาญต่อไป
- ๕ ชั่วงาม^๓ตามแต่มาลัย คอยสั่งสอนไป
นานไปคอยรู้จักการ
- ๖ แต่สัตว์ยังสอนได้ท่าน จักให้ดิฉาน
ตัวท่านอย่าพลาดทุกขา
- ๗ สองพราหมณ์ฟังความเผ่าว่า เข้าสู่ไฉยยา
ปลอบโลมอบิธิตา^๔มารศรี
- ๘ ว่าไฉ่น้อยนาฏนารี ครีวดวงชีวิต
แม่นี้รำเลียงรักษา
- ๙ แต่ละหวนจนน้อยใหญ่ มิได้เคืองคา
คิดว่าเหมือนหอกเล่มเดียว
- ๑๐ เข้ามาสู่ขอบเจียว ไซ้แต่คนเดียว
แม่เลือกที่ดีจะวาง
- ๑๑ ครานี้แม่จนอับปาง มิวางจำวาง^๕
จะเกินค่าของพราหมณ์ตามที่
- ๑๒ รวมจิตอย่าคิดบัดดี ช่วยแม่ครานี้
ชอบที่เหมือนทำเบญจา

^๑ ลัมลี(ถิ่น)=ลาลี

^๒ อกรุ่ม(สำนวนถิ่น)=ร้อนกร้อนใจ

^๓ ชั่วงาม(สำนวนถิ่น)=ชั่วดี

^๔ อภิธิตา(ปาก)=นางอมิตตดา ในที่นี้จะเขียนตามต้นฉบับว่า อภิธิตา แทน อมิตตดา ทุกแห่งที่มีปรากฏ

^๕ มิวางจำวาง(สำนวน)=ไม่อย่าทำอะไรแต่ต้องจำใจทำ

- ๐ สะหัวแม่เกิดพังงา เจ้าคอยกุมหน้า
เป็นข้าพดมาอย่าอาย
- ๐ ดั่งใจไปเกิดสุดสาย กว่าเฒ่าจะตาย
เจ้าจะได้กลับมาหาอื่น
- ๐ ตัวเจ้ายังสาวสะเทิน^๑ แม่จะให้ขุนหมื่น
เจ้าสาวสะเทินนอนกิน
- ๐ อภิธิดาแคนคากายิน น้ำพระเนตรริน
ตกดินเพียงจะสิ้นวิญญา
- ๐ คุณท่านได้เกิดเกศา บัดนี้แคนคา
ไซ่ว่าแต่ท่านเมื่อใด
- ๐ แม่ดีลูกมิเป็นใด เมื่อท่านตายไป
ที่ไหนจะพ้นตัวกู
- ๐ เฒ่าแก่แต่ตามพลัดผล^๒ เวรของกู
คู่สร้างแล้วแต่ปางก่อน
- ๐ คีตพลงนางตอบมารดร แม่อย่าอาวรณ์
ลูกอ่อนขอรับอนุสนธิ์
- ๐ มิให้ท่านได้ค่างน^๓ พ้องร้องต้องจน
สู่ทนตอลการ^๔ท่านถอง
- ๐ แม่จะให้ไปค่าทอง ตามท่านทั้งสอง
อย่าขวางเลยพระมารดา
- ๐ พังเจ้าทั้งสองเค้าน้ำตา ไส้เคร้านักหนา
ให้รักอภิธิดาสาวศรี
- ๐ จากไกลไปด้วยตาซี สั่งสอนถ้วนถี่
ตามที่แม่ลูกจากกัน

^๑ สาวสะเทิน(ล้านวน)=เพ็ญจะสาว หรืออยู่ระหว่างเด็กกับสาวก้ำกึ่งกัน

^๒ ผล(ใบ)=ทาง

^๓ ค่างน(เขมร)=ทำงาน=ห่วยไย

^๔ ตอลการ(ปาก)=ตุลาการ

- ทั้งสามต่างให้รำพัน ครั้นวายโคกศัลย์
จัดแจงเครื่องอันมากมี
- นุ่งห่มพอสวมกายี น้ำมันใส่หัว
ตามมีมิให้แคลนคา
- ครั้นแล้วตักแต่งกายา นำลูกสาวมา
มอบให้พฤตมาปราชัย
- ว่าทองของท่านผู้ใหญ่ สิ้นสูญแล้วไป
ท่านอย่าเสียใจหม่อมตา
- เสียทองท่านต้องราคา ได้ให้ใช้ต่าง
ช้างขาขาดทูลหม่อมนาย
- ชูชกอุบอหว่าให้ ทองข้าฝากไว้
ธิบายว่ายังขาดเหลือ
- ทองตกหนองหายไม่เชื่อ ส่วนหนึ่งสองเกลือ
ขาดเหลือกันไปท่านอา
- ว่าพลางตาเฒ่ากราบลา ทั้งองค์บิณฑา
ลงจากเคหาคลาไคล
- เฒ่าชรานำพานางไป ตามมรรคาไคล
บัดใจไปถึงเคหา
- จับเดิมแต่วันนั้นมา พราหมณ์เฒ่าเส่นหา
ด้วยนางอบิณฑาเมียขวัญ
- ครั้นค่ำเข้านอนด้วยกัน รับมิ่งสิ่งขวัญ
เฒ่านั้นก็เร่งยินดี

◦ ยานี้ ๑๑ ◦

- แต่นั้นอบิณฑา อยู่สุขาด้วยตาชี
ค่ำเข้าเจ้าภักดี เฒ่าตาชีมิเคืองใจ
- เวลาเจ้าตำเข้า เสร็จแล้วเข้าสู่ธาลัย์
ตักน้ำแล้วกลับไป เรือนก่อไฟต้มหุงแกง

- ๐ คั่วจีมีหลายอย่าง
ครั้นแล้วเจ้าตกแต่ง
- ๐ มิให้เฒ่าเคืองจิต
ตรงต่อสัตย์ปฏิบัติผัว
- ๐ ผู้ชายชาวคามา
เมียเองมีเสมือนใจ
- ๐ ว่าเหวยหญิงซี้เค้า
แต่งไรใส่น้ำมัน
- ๐ เข้าห้องแวน^๒สองหน้า
หุงตำล้ามหรับตัว
- ๐ หูกฝ้ายไม่จับน้ำ
ผัวสอนนอนทำเพลีน
- ๐ ผู้หญิงใจกลาเหิน^๔
ลับตาผัวดำไป
- ๐ ว่าเหวยอีชาวเจ้า
แต่ก่อนอบิธิดา
- ๐ แต่เทียม^๕ตัวมันมา
คิดมาน่าเจ็บอาย
- ๐ ที่นี้ถ้ามันมา
เรารุมกันโยไฟ
- ๐ ถ้ามันยังอยู่หนา
พาช่องอชี^๓เมา
- ๐ ว่าแล้วชวนกันมา
คอยทำนางนารี
- ต่างต่างทำมีระแวง
ตามถูกแพงแต่งให้ผัว
อันความผิดเจ้าคิดกลัว
เฒ่าคนชั่วเร่งม้วยไป
เห็นอบิธิดาอชฌาสัย
กลับไปเรือนเพื่อบนด่า
ซังพ่อบ่าวติขอหยัน
พูดคมลันจะใช้ผัว
จับหวีมาเสยสง^๑หัว
ฟันไฟควรวัวผลิตเพลีน
เที่ยวเจรจากลาเหิน
ครั้นเตือนว่าด้านหน้าไป
ยีนผัวดำโกรธครีอไฟ
ทุกทุกเรือนเรียกเพื่อนมา
กูจะเล่าชาวเราอา
มันไม่มาเราสบาย
ผัวเราด่าว่าร้ายหมาย
หญิงซี้ร้ายไว้มันโย
สูธาราย่าปราคาชัย
ให้มันไปจากบ้านเรา
ผัวเราด่าเป็นยักษ์เข้า
ผัวชราครีอร่างผี
สูธาราทารนที
เมียตาซี้เฒ่าจั่งไทรย

^๑ เมียเอง(สำนวนถิ่น)=เมียของตัวเอง

^๒ แวน(โบ)=กระຈก

^๓ สง(ถิ่น)=หวีผม

^๔ กลาเหิน(ถิ่น)=ชาวใต้ว่า กลาเหิน หมายถึง ไม่เอาใจใส่

^๕ แต่เทียม(สำนวนถิ่น)=ตั้งแต่

- ๑ บัดนั้นนางอบิธิดา
จึงกรูญเข้าไป
- ๑ บ้างว่านางสาวน้อย
ได้ผัวชั่วสิ้นที
- ๑ บ้างว่านางนารี
ได้ผัวครือพอค้า
- ๑ บ้างว่าเจ้าสาวแท้
ได้ผัวกระโรวี
- ๑ ตัวเจ้ายังสาวแล้ว
บ่าวบ่าวเราอีกชู้
- ๑ ว่าพลางทางเข้าคลา
ตักน้ำแล้วคลาไคล
- ๑ ชูชกเฒ่าทูลพล
ร้องถามไปคาคา
- ๑ หรือปลาตุ่มมันได้แทง
หรือหอยสังข์ลัดตัวไค
- ๑ นางว่าดูหราเฒ่า
แกล้งไปพาญาติ
- ๑ เหวยเหวยออกตาเฒ่า
ลิ่งใดหาไม่มี
- ๑ น้ำท่ากูไม่ตัก
ยากร้าย^๑ไม่นำพา^๒
- ๑ เข้าเข้าเฝ้าแต่ห้อง
ชมพูปาดสองไหล่
- ก็ลงมาสู่ธำโร
เข้าผลัดไธนางนารี
หน้าแถมช้อยงามมีศรี
ดั่งงามแฉ่งแลค่างป้า
หน้าเช่นนี้หรืออบิธิดา
พิศดูหน้าตาครือผี
รูปรวยแร่ล้านาริ
หน้าควรที่จะเรียกไป^๓
ยังพอแม่หน้าเห็นดู
ถ้าเหมือนกูจักอยู่ไป
นางอบิธิดาน้ำตาไหล
พลางร่ำให้ไปเคหา
เห็นเมียตนร้องไห้มา
แม่โคกาเพื่ออันไค
หรือปลาแหงมันได้ไซ
เจ้าบอกไปให้รู้หรา
น้อยใจเล่าเฒ่าตายหา
ให้เขาว่ากุมิตี
กูนี้เล่าคิดบัดดี
ตัวกูนี้มีเทียหา
ทั้งพื้นผักรุมิหา
กุมิมาเอาใจไค
เอาแว่นส่องแต่งแต่ไร
จะเดินไปเหล^๔พี่ชาย

^๑ ไป(ปาก)=ไป

^๒ ยากร้าย(สำนวนถิ่น)=ลำบาก

^๓ นำพา(สำนวนถิ่น)=ใส่ใจ

^๔ เหล(ปาก)=มอง, หมายถึง

- ๐ หมุ่มหมุ่มเหล่าชาวบ้าน ครั้นร่ำผ่านไครอดได้
ที่นั่นเฒ่าขี้ร้าย^๑ จะร้องให้ปองมือดู
- ๐ จะคบด้วยคนเฒ่า ญักสาวมิควรดู
ถ้าเฒ่าฟังคำญัก ญักจะใช้ให้เฒ่าไป
- ๐ แห่งใดไปเที่ยวหา ทาสีมาให้จงไว
ใครมอบให้ชอบใจ เฒ่าจึงไหรยไปเถิดหนา
- ๐ เมื่อนั้นเฒ่าชุกก น้ำตาตกฟังวาจา
กล่าวตอบอบิธิดา ฟังพี่ว่าเจ้าอย่าไป
- ๐ ตักน้ำแลตาเข้า ไว้พี่เล่าทั้งพี่น้อง
แต่นี้เจ้าอย่าไป ตัวพี่ไชร่ต่างทาสา
- ๐ อบิธิดาจึงตอบไป เฒ่าจึงไหรยช่างเจรจา
เราก็เราต่อมา หาใช้ไม้^๒ผิวทำการ
- ๐ ว่าเหวยเฒ่าอุบาทว์ แสนี่ขลาดใช้ทหาร
มีพันสงฆธรร เเย่นสะท้านไหวเพื่อใด
- ๐ เทพให้ดลใจนาง ตริกันักพลางทางตอบไป
ว่าเมืองของท้าวไท เรืองฤทธิไกรเวสสันดร
- ๐ ชาวเมืองว่ามีดี ขั้บุญมีจากนคร
มีบุตรสุดสองสมร นามกรชื่อชาติ
- ๐ มีน้องชื่อกัณหา โคมไสภางามมีศรี
ออเฒ่าเข้าพงพี ขอชาติศรีกัณหา
- ๐ ชุกกฟังคำเมียบ เฒ่าคนเสียเสียหน้าตา
ร้อนใจดังไฟฟ้า เผากายาให้ประลัย
- ๐ หน้าตามาผืนผาด เฒ่าแสนขลาดคิดในใจ
คิดที่จะมิไป จะเคื่องใจนางกัลยา
- ๐ ครั้นจักไปใจหวงหึง เฒ่ารำพึงสิ้นปัญญา
นั่งนิ่งมิเจรจา นางอบิธิดาร้องว่าไป

^๑ ขี้ร้าย(สำนวน)=ชั่วช้า

^๒ หาใช้ไม้(สำนวนกิน)=ไม่ใช้

- ๐ เป็นกระไรหนตาเต่า
จะไปหรือมิไป
- ๐ มิไปว่าให้ดี
กูจะได้คิดอื่นหว่า
- ๐ บ้านนี้ว่าสิ้นปาว
ถ้าเต่ามิฟังกู
- ๐ ชูชกฟังคำเมีย
กล่าวตอบนางอภิตา
- ๐ จงเจ้ามาแต่งให้
เข้าพอง^๑ของกินไกล
- ๐ เข้าดู^๒แลเข้าตาก^๓
เคย^๔เกลื้อให้ครบครัน
- ๐ ว่าแล้วเต่าจ้งไหรย
ตัดไม่ได้แล้วมา
- ๐ ที่หักหักเป็นพื้น
ปากประตู่หัวบันได
- ๐ ปลวกมอดที่กินเหล็ก
ฝันผ้าผูกรวแน่น
- ๐ ครั้นแล้วเต่าชรา
โง่งอังกะเต็มไป
- ๐ ส่วนนางพราหมณี
ตกแต่งต่างกิริยา
- ๐ ย่อมใหญ่ไสของมาก
คอยท่าหาฤกษ์ดี
- นั่งอนง้านิ่งอยู่ไย
นั่งกระไรเร่งบอกมา
อย่าเข้าชี้เต่าตายห่า
ให้ท่านตามาคอยดู
บ้านอื่นเล่ามีอยู่
กูจะอยู่ไปไยหนา
เต่าคนเสียเมากามา
หม่อมแม่ข้าวยาร้อนใจ
ถึงแลให้ให้ครบไว
ตกแต่งไปให้ครบครัน
ทั้งพหลุหมากแลกระบัน
เหล็กไฟ^๕นั้นอันเครื่องป่า
ก็ลงไปจากเคหา
ถึงเคหามาซ่อมใส่
เอาอันอื่นมาสอดใส่
ซ่อมแซมใหม่ไสไม้แกน
เอาอื่นแทรกใส่เข้าแทน
เท่าแขนตัวด้วยกล้วย
ดักน้ำท่าเอามาใส่
ที่น้อยใหญ่ในคามา
ผู้มีศรีอภิตา
เครื่องกินป่าให้ตาชี่
ทั้งเข้าตากก็มากมี
ทั้งบุรีวืออกพร้อมกัน

^๑ เข้าพอง(โป)=ข้าวพอง

^๒ เข้าดู(โป)=ข้าวดู

^๓ เข้าตาก(โป)=ข้าวตาก

^๔ เคย(กิน)=กะปิ

^๕ เหล็กไฟ(กิน)=ไม้ขีดไฟ

- ๐ ออกจันทรได้ลากใหญ่ เฒ่าจ้งไหญ่ลูกขึ้นพลัน
- ยามตะพาย^๑ไม่เท่ารัน จากเคหันลงบันได
- ๐ ผันผาดอย่างลงมา ถึงสุธา^๒น้ำตาไหล
- เหลียวหลังสั่งเข้าไป เจ้าพี่อาอยู่จดี
- ๐ อย่าไปไกลเรือนหย้า นั่งพูดจาวไมใช่ที่
- บ่าวบ่าวชาวบ้านนี้ ครั้นได้ทีมันรีมา
- ๐ ว่าแล้วเฒ่าจ้งไหญ่ เดินออกไปไกลเคหา
- คนเดียวเดินดิ่งมา ตามมรรคาพนาลัย^๓
- ๐ เทวมาจำเพาะ ให้เฒ่าเตาะจำเพาะ
- สามวันเฒ่าคลาไคล ถึงริมไพรเมืองเจตรา^๔
- ๐ ออเฒ่าแวะเข้าไป ในเวียงชัยแวะถามหา
- ว่าท่านวานเมตตา บอกมรรคาให้เข้าไป
- ๐ เขาวงตรงใดท่าน โดยประมาณให้เข้าใจ
- บอกให้จะได้ไป หาท้าวไทเวสสันดร
- ๐ ว่าท่านเป็นดาบส อยู่วงกตเขาลึงขร
- ท่านบอกให้แน่นอน เราจะจรเข้าไปหา
- ๐ บัดนั้นชาวธานี พังคดีแห่งพราหมณา
- ต่างคนต่างโกรธา ก็ร้องด่าเฒ่าจ้งไหญ่
- ๐ ว่าเขยอื้อฉำ ถามหาเจ้าเราทำไม
- เพราะมึงไ้อจ้งไหญ่ ให้ท้าวไทจากพารา
- ๐ สิ่งใดจะไปเล่า^๕ หาท่านท้าวถึงศาลา
- ชาวเราอย่าได้ซ้ำ เอาชีวะมาให้ตาย

^๑ ตะพาย(ปาก)=สะพาย

^๒ สุธา(ปาก)=พสุธา

^๓ บทนี้มีเฉพาะในสำนวนที่ ๑

^๔ บทนี้มีเฉพาะในสำนวนที่ ๑

^๕ เล่า(ถิ่น)=อีก

๑. ลางบ้างได้ก้อนอิฐ	วิ่งตามติดทิ้งวุ่นวาย
ลางบ้างจួយ ^๑ ท่อนไม้	มายิก ^๒ ไล่ ^๓ ไอ้จิ้งไกรย
๑. ไฉฉาวบ่าวกันไฉ	เฒ่าซีร้ายยิ่งตกใจ
ไม้ท่อนโยนเข้าไป	ล้มคว่ำไถไปโอเอ
๑. ยืนเฉียวเหวี่ยงแลหลัง	แล่นเล็ดสังขังโซเซ
ย่ำมใหญ่ไหวเป็นเปล	เฒ่าชอกแซกเร่เข้าป่า
๑. เทวามาตลใจ	ให้เฒ่าไปออกมรรคา
เหวี่ยงดูชาวพารา	ไม่ตามมาเฒ่าเดินไป
๑. ล้าเมื่อยเหนื่อยอึกอัก	หยุดอยู่พักได้ต้นไทร
แรงอ่อนผ่อนทวยใจ	คว่ำของในย่ามภักษา
๑. ครั้นแล้วเฒ่าจิ้งไกรย	คอยเต้าไต่ตามมรรคา
ห้าววันเฒ่าโคคลคลา	ถึงประตูป่าเจตบุตรโต
๑. สุนัขเห็นพราหมณ์เฒ่า	วิ่งกรูกราวเห่าฉาวโฉ่
ไอ้สิงห์วิ่งเข้าจู่	จួយยามโตชุดระบัด
๑. ไอ้เฒ่าแก้ตัวได้	ไม่ทำวายุถูกถนัด
ไอ้สิงห์วิ่งเข้ากัด	จวยตระกูลยามรุ่งรัง
๑. อีแดงเข้าข้างหน้า	อีเสื้อปลาเข้าข้างหลัง
ออเฒ่าเร่งวิ่ง ^๔	แล่นเซซังขึ้นต้นไม้
๑. ไอ้สิงห์วิ่งเข้าขบ ^๕	เฒ่าบัดขบล้มยักหงาย ^๕
ยกขึ้น ^๖ หาดต้นไม้	ครั้นจួយได้ย้ายเป็นเพลง
๑. จะตึงเฒ่าวิ่งว่อง	ตีไถ่คล้องร้องเสียงเอ่ง
จะตึงทั้งตึงเม้ง	ตัวเองกล้ามาพอมมา

^๑ จួយ(ถิ่น)=หยิบ

^๒ ยิก(ถิ่น)=ไล่ตาม

^๓ รัง(ปาก)=รุ่งรัง

^๔ ขบ(ถิ่น)=กัด

^๕ ยักหงาย(สำนวนถิ่น)=หงายหลัง

^๖ ยกขึ้น(สำนวนถิ่น)=ลุกขึ้น

- ว่าพลางทางถอยหลัง มากระทั่งต้นพฤษภา
- กิ่งห้อยย้อยยานมา เฒ่าประหวาดว่าขึ้นไป
- ครั้นถึงปางคาคบ เฒ่าบัดขับให้รำไร
- ร่ำหาองค์ท้าวไท บรมไตรเวสสันดร
- ว่าไอ้จอมโลเกศ มาประเทศอยู่สิงขร
- ใครจะบอกให้กูจร พบภูธรถึงศาลา
- คนเดียวมาเที่ยวขัง สุดกำลึงเวทนา
- โอ้อ้อด้วยกูอา ครานี้หนามาจนใจ
- หนี่คนจนมาไกล ขึ้นต้นไม้คาคบใหญ่
- คิดมาน่าจนใจ จะบรรลืออยู่ปลายป่า
- ร่ำให้ลั่นเรื่องราว ตามมูลเค้าชุกกมา
- เจ็ดสิบเก้าพระคาถา จะพรรณนาจุลต่อไป
- ผิดเพี้ยนเปลี่ยนคาถา ตัวอาตมาขออภัย
- บาหลิมเฝ้าใจ ใครฟังยินอย่านิินทา
- ฉบับ ๑๖ ◦
- บัดนั้นนายเจตบุตรตรา ได้ยินไกลา
- ร่ำหาถึงพระมีศรี
- ธนูเกาทัณฑ์คันรี วังมาทันที
- แอบแฝงรุกชีเข้าไป
- เร็วว่องแลตามช่องไพร เห็นเฒ่าจ้งไทรย
- ร่ำไรอยู่บนพฤษภา
- เจตบุตรหยุดสายปี่^๒อย่า ต่อมังขังคา
- จะประหารชีวาให้ตาย
- เทวามาตลใจนาย เเง็ดดอดไว้
- จึ่งนาก็ร้องถามไป

^๑ ประหวาด(ปาก)=ผว

^๒ ปี่น(โบ)=หน้าไม้

- ๐ ว่าเหยยขอเฒ่าจ้งไหญ่ เอ็งมาแต่ไหน
ประสงค์อันใดแจ้งความ
- ๐ ไม่เกรงเอ็งทำหยาบหยาม บุกป่าพนาราม
ไม่คร้ามเราผู้ฤทธิรงค์
- ๐ รับพระสาส์นอาญามั่นคง หกหมื่นพระองค์
จ่านงให้เรารักษา
- ๐ ขวงเขตนินเวศพนา ตั้งแต่ประตูป่า
ทำวมาคุหาเขาวง
- ๐ เอ็งเข้ามาไยในดง มาทำทะนง
เอ็งจงแจ้งอรรถลัจจุ
- ๐ เพื่อนยกหน้าไม้ชิงคา ลำทับว่ามา
ครันข้ากูจะฆ่าให้ตาย
- ๐ ชูชกฟังกใจหาย สองมือกอดไม้
ส่วนปากเฒ่าร้ายคาถา
- ๐ ก็ขอโมทนา เดชะคาถา
ไม่ยิงอย่ามาถูกกู
- ๐ เดชะคาถาตาไป บอกให้แกกู
มิให้ถูกอยู่นักหนา
- ๐ เฒ่าคิดแก้ไวยปัญญา ครันนี้กคาถา
ก็มาดลทานหายไป
- ๐ จึงตอบค่านายพรานไพร เอ็งอย่าทะนงใจ
จะฆ่าเราไยให้ตาย
- ๐ แต่ตัวเราไซ้รวอดวาย คนเดียวมิสบาย
ข้างท่านจะตายยิ่งกว่า
- ๐ ใครห่อนฆ่าตีพรหมณา ทั้งเป็นทูตา
ถือราชสาส์นบทจร
- ๐ สญชัยอิราชภูธร ผู้เป็นบิดร
นื้ออนใช้ให้กูมา

- ๐ นิรมล^๑ลูกเข้าพารา นี่แม้กระบอกตรา
 ในยามของเรายังมี
- ๐ ไม่หลอกแก่นายเลยศรี ถ้าเอ็งคิดดี
 ด้อนรับตาชืดดีกว่า
- ๐ ชอบผลกูจะกลับพารา กราบทูลเจ้าฟ้า
 ว่าเอ็งเป็นใจราชการ
- ๐ ที่นั่นเจ้าจะประทาน ชอบสิ่งใดหลาน
 หน้างาน^๒จะช่วยแก้ถ้อย
- ๐ ถ้าฟังเร่งตั้งหน้าไม้ ครั้นไม่ฟังหมาย
 จะยิงกูให้ตายก็เร่งทำ
- ๐ เจตบุตรฟังสุดถ้อยคำ คิดว่าแม่นย่า
 ตาเฒ่าโกล้ำลำแดง
- ๐ ทุกสิ่งเห็นจริงไม่ระแวง เจตบุตรจัดแจง
 แสวงหาเถาววัลย์ทันใจ
- ๐ จับผูกสุนัขน้อยใหญ่ ไว้แล้วด้วยไว
 นายจึงเข้าไปนิมนต์มา
- ๐ สิ่งใดในยามท่านตก หยิบมาแก้ข้า
 ลงมาแต่ตัวตาชืด
- ๐ เฒ่าร้ายครั้นได้ท้วงที่ ว่ากล่าวเข้าชี้
 ว่านั่นว่านี่ชี้ไป
- ๐ อันตราคชศรีที่ไหน ควรเรานี้ไซ้
 ถือในศีลลาธมาจารย์
- ๐ ควรแต่ทำวไทผู้ผละญ ท่านเป็นกระกูลพราน
 จักดูฐาสันมิได้
- ๐ ว่าพลางเฒ่าทางเค็สอนคล้าย ลงจากปางไม้
 นายพาสู้ที่อาศัย

^๑ นิรมล(ปาก)=นิมนต์

^๒ หน้างาน(ใบ)=พนักงาน

๑ เจตบุตรตกแต่งทันใจ เนื้ออย่างเชือดให้
ที่ในน้ำผึ้งรวงปา

๑ ผลไม้ให้พราหมณ์ภักษา ทุกสิ่งโอชา
ขอเผาค่อยมาสัมราญ

๑ เสร็จแล้วเผ่าพฤตมาจารย์ กล่าวคำอันหวาน
เชิญหลานบอกสถานคลาไธ

๑ จรถึงมรกตสดไธ จะใกล้หรือไกล
ยากเย็นเป็นกระไรหลานอา

๑ จงเจ้าเล่าแก่ตา จะอยู่เฝ้าข้า
ดวงตราจะมาแก่ไป

๑ เจตบุตรนำพามาไธ ชีของคลาไธ
ท่านไปแต่จำหมาย

๑ จักถึงเขาแก้วสุริกาย^๑ สีสั่งพรรณราย
กระจายพรายพริ้วย้อยหยด

๑ บ้างขาวเขียวมรกต ทรงสุคนธรส
ปรากฏด้วยรสลิบประการ

๑ ชื่อคันทมาทน์ประพาฬ^๒ ทรงพฤษภาสาร
ตระการกล้ากลาดเกสร

๑ ภูมรินทร์ภูมราสาธ^๓ คลั่งเกล้าเกสร
ขจรระยรวาตา

๑ พันไปเข้าในพนาวา พี่ชพี่นุญมรุชา
นานาทรงผลมากมี

๑ พลวงม่วงพลองแลมองดี ขวิดขวาดกระหยี่^๒
พิมเสนก็มีหลากหลาย

๑ ขนุนขันธ์เรียงราย เฟื่องไฟทสราย
กล้วยกล้วยพั่งคลาตานี

^๑ แก้วสุริกาย(ปาก)=แก้วสุริยกานต์

^๒ กระหยี่(ถิ่น)=กระยี่ ชาวใต้เรียก ลูกหยี่ มาจากภาษามาลายูว่า เกอรัยี่

- กล้วยชมกล้วยนมราชสีห์ งาช้างลูกรี้
ทองดีแลทองอีป็น
- กล้วยละโลกกล้วยไข่กล้วยกลั่น ตีนเต้าลูกสรรพ
สารพันอันมีในดง
- พันธุ์นกวิหคในดง โนรีท่านหงส์
สงเสียดจ้าวจะจับใจ
- สาลิกาแก้วแก้วเสียดไข ยุงจับยุงใหญ่
เขาไฟจับเขาขานขัน
- กาหลงจับหลังส่งสาร เป็ดจับเป็ดขาน
นวลจันทร์บินจับไม้ขนวน
- พุดก^๑จับต้นโคกครวญ ยางจับยางยวน^๒
พระพายพัดหวนเรรา
- พันไปเขาใหญ่ท่านตา จักถึงคงคา
สนุกสุขขาวารี
- มีพันธุ์มัจฉามากมี คำกรายว่ายรี
สร้อยสาดก็มีหลากหลายพันธุ์
- ว่ายกระหวนบัวน้ำตามกัน ปลาเหียนเวียนละวัน
มากมายหลายหลากนักหนา
- หลาดหลดปลากดผักพริ้ว ชะโดโลมา
เหราภูมิภามังกร
- เต้าปู่กลาดสาคร งูเงือกคูสลอน
ตาซีจิงเดินพันไป
- จะพบดาบสยุทธไกร^๓ อยู่ตีนเขาใหญ่
ตาซีเข้าไปสู่หา

^๑ พุดก(ปาก)=นกโพระดก

^๒ วรคนี้เป็นของสำนวนที่ ๑

^๓ ยุทธไกร(ปาก)=ยศไกร

- ๐ จักได้ถามหนมรคา จักไปข้างหน้า
เจ้าตามคำเรานั้นไป
- ๐ ตาซีฟังคดีพราณไพร เฒ่าชราดีใจ
ปราศรัยด้วยคำอ่อนหวาน
- ๐ พลงนหิบุตรดูมามีนาน ว่าเชิญเจ้าหลาน
ชิมดูเกิดหลานติดใจ
- ๐ อันนางเมียรสาวชาวโน แต่งให้เต็มใจ
มากินกลางไพรหลานอา
- ๐ เจตบุตรฟังเฒ่าตอบมา ข้าไม่กักขา
เชิญพาไปกินกลางหน
- ๐ คนเดียวเปลี่ยวเดินแดนตน เหนื่อยพักกลางหน
ขัดสนจะได้รักษา
- ๐ บัดนั้นชูชกพราหมณา ฟังเจตบุตรา
ทำทักษิณาลาไป
- ๐ ออเฒ่าเต้าตามครรไล^๒ สำนราญบานใจ
ชมผลไม้ในป่า
- ๐ จุลพนถ้วนสามสิบห้า เสร็จเรื่องพรรณนา
ยกมหารวรรณาต่อไป
- ๐ เพี้ยนพลาดข้าขออภัย อักขระตัวใด
ไถยภัยอย่ามีเลยหนา
- ๐ สุริเยเคลื่อนลับเมฆมา ออเฒ่าไคลคลา
มีข้ามาถึงฤาษี
- ๐ ถึงเฒ่ากุมเกล้าซูลี พระจุติฤาษี
ตรัสถามตาซีทันใจ
- ๐ เอประสกนี้มาแต่ไหน อยู่ใกล้หรือไกล
ประสงค์สิ่งใดเข้ามา

^๑ ระตู(ปาก)=ข้าวดู

^๒ วรรณคดีนี้มีเฉพาะในสำนวนที่ ๑

- ๐ คนเดียวเปล่าเปลี่ยวโยมอา เฒ่าแก่ชรา
ยังอดสำมาถึงเรา
- ๐ ชูชกโกหกทูลท้าว เสมือนดังคนเก่า
สำเนานายเจตบุตรา
- ๐ แล้วชวนกันสนทนา ถามถึงโรคา
อัจจุตายังมาสบาย
- ๐ หนึ่งสรรพอันร้นราย^๑ เหลือก^๒ยุงทั้งหลาย
สัตว์อันร้นรายหลายพันธุ์
- ๐ ผลไม้พอได้ขบฉัน ได้ยงชีวาวัน
ทั้งนั้นยังควรดูชา
- ๐ หนึ่งผลไม้วัลยา^๓ ในแนวพนาพา
อัจจุตาเล่าให้เข้าใจ
- ๐ แต่ใจถึงเขาใหญ่ วงกตประไพ
โยมจักคลาไคลไปหา
- ๐ องค์นครเวสสันดรา ให้อำนาจเจ้าฟ้า
นาคาแนะให้เข้าใจ
- ๐ มณีฟังคดีถามไถ่ เล่าถ้วนถึไป
ตามในหนหลังยังมี
- ๐ แล้วเฒ่าบอกเค้าถ้วนถึ ท่านไปแต่นี้
ถึงศิริสิขจักรพรรดิ
- ๐ หลากหลายมากมายพันธุ์สัตว์ เมื่อผาคณานัก
หมูหมัดเม่นหมิดาษตื้น
- ๐ สิงโตโคศฆเณอกนิล กระต่ายกระแตไขว่ขวิน^๔
ปักชำปักซี่กินรา

^๑ อันร้นราย(ปาก)=อันตรราย

^๒ เหลือก(ปาก)=เหลือบ

^๓ วัลยา(ใบ)=เกววัลย์ เครือไม้

^๔ ไขว่ขวิน(ถิ่น)=ขั้วไขว่

- ๑ ถ้วนถึมีในบรรพตา พันธุ์วานพันธุ์ยา
ออตางเจดัดเอาไป
- ๑ นานาตื้นภูเขาใหญ่ โหระเห็ดอดโด
สมอสะไคร้ไพรดำ
- ๑ ขเรียนชราภาหลา ทั้งกระพอยนางรำ
ประคำดีควายไม้หอม
- ๑ กำนานกานชา^๑กระดอม เชื้อขึ้น^๒ขามป้อม^๓
จันทน์หอมแลนลฤศรี
- ๑ สีเสียดกระเหนียดคนที่ กมลนนตรี
กระน้นธารีศรีสม
- ๑ ถ้วนถึมีในไพรพนม ตาชีเป็นลม
ประสมเข้าเอาทำกิน
- ๑ พันธุ์วานลงว่านนาคินทร์ กำบังสายสิญจน์
สังว่านพระอินทร์ตาชี
- ๑ ทั้งว่านลั่นพญานาคี กำมลังนรี
ก็มีทั้งว่านเพชรหาญ
- ๑ มีทั้งกำมลังหนุมาน กำมลังข้างสาร
สันดานเกิดในบรรพตา
- ๑ มากมีมีอาจพรรณนา ส่วนอัจจุตา
น้ำพาตาชีออกไป
- ๑ ชี้องโดยทองคำไล ธชีจำใจ
พันเขาโน้นไปท้านตา
- ๑ มรคายังไปข้างหน้า พจบาทา
เอตาท้านคลาบทจร

^๑ กานชา(ปาก)=กัญชา

^๒ เชื้อขึ้น(ถิ่น)=มะเชื้อขึ้น

^๓ ขามป้อม(ถิ่น)=มะขามป้อม

- ๐ นี่หน้อยไปถึงสิงขร พระเวสสันดร
สโมสรอยู่ชายภูผา
- ๐ สององค์ทรงพรตจรรยา เป็นสองยี่กา
อดตานี้จึงจำหมาย
- ๐ เฒ่าหลังฟังท้าวบอกให้ พลงกุมกราบไหว้
ทำทักษิณได้สามที
- ๐ ลาท้าวจากเตาภูมิ เดินโดยวิถี
มุ่งสู่ศิริขาวง
- ๐ วิเวกคนเดียวแต่องค์ ชมห่านชมหงส์
ชมดงแล้วชมบรรพตา
- ๐ ชมถ้ำชมเหวชมขลา คำนอนรุ่งคลา
เวทนามาหลายราตรี
- ๐ มหาพนในเค้าบาลี แปรลืบเท่านี้
ว่าไว้ในวิตถาร
- ๐ ศรีขอเรื่องพระกุมาร ผู้ฟังนั่งนาน
ตัวดิฉานจะขออภัย
- ๐ พลาดเพี้ยนอักษรตัวใด ท่านช่วยซ่อมใส่
โทยภัยแก่ข้าอย่ามี
- ๐ สุริย์บ่ายกลับฉายศิริ ถึงโบกขรณี
จึงตาซีแลไปมา
- ๐ จึงเห็นอรัญญิกา เป็นสองหลังคา
อดตาคิดแต่ในใจ
- ๐ แม่นภูไปสู่ศาไล ปานชะนีอรไท
กลับมาแต่ไพร่ป่วยที่
- ๐ จะพูดท้าวขอเจ้าสองศรี ที่ไหนมัทรี
จะเข้าซีมิให้ลูกไป
- ๐ ควรจะเข้าอยู่ใน ให้รุ่งแสงใส
นางไท้จะเข้าสู่ดง

๐ แล้วภูค้อยออกจากพง เข้านบนาทบงส์
ทูลขออนุญาตยงสองศรี

๐ คิดพลางเฝ้าทางลาลี ขึ้นสู่ศรี
ตาชี่ก็มาหลบนอน

๐ ถูงเสปียงเหวี่ยงต่างหมอน เอนบนชะง่อน
ออเฝ้ากันนอนหลับไป

๐ สุรางคนางค์ ๒๘ ๐

ทั้งสี่กษัตรา
วันนั้นมัทรี
เทวดลใจ

เนาในศาลา
ในฝันว่าชาย
ใหญ่โตใจดี

จะเอาพระเนตร
เอาดาบบันรอน
ควักสองดวงตา

ผวาตื่นตื่นมา
คลำพระกรซ้ายขวา
ทั้งดวงเนตรนัยน์

เพียงแท้ธิดา
ผุดลุกขึ้นนั่ง
พระดาบสนี้

๐ กล่าวถึงขัตติยา
ที่ในศาลา

เข้าที่นทไทร
พระทัยโสมศรี

๐ วันนั้นกัลยา
ทรงพระสุบิน
ร่างกายดำนิล

ลุมลินขึ้นมา
๐ ถึงในไสยเยศ

แห่งนางพระยา
พระกรซ้ายขวา
มันก็พาเอาไป

๐ แล้วนางพระยา
กายาหวันไหว
เห็นไม่เป็นใด
ไม่เป็นใดมี

๐ เอนี่ภูผิน
พรายพริ้นอินทรี
นางตั้งสมมติ
ดำริในใจ

เห็นเป็นแม่นแท้

จะดีหรือร้าย

จำกัจะไป

แม่นดีแม่นร้าย

ตรึกแล้วนวลละหง

มีदनักพันที่

ของพระโคดม

ท้าวยังหลับไหล

พระดาบสลา

ด้วยเสียงสุรีไธ

นางยกพระหัตถ์

ให้พระสมภาร

ผุดลุกทันที

ท้าวตรัสว่าใคร

มีตรีทุลพลัน

มากราบบทศรี

ด้วยเกิดความฝัน

จึงพระสมภาร

๑ ใฝ่ฝันนี้แล

จักแก่ผู้ใด

จะได้แก่ใคร

ทูลให้สามี

๑ ให้ท่านทำนาย

ให้แจ้งหทัย

ลงจากกุฎี

เทวีจรมมา

๑ ถึงชายอาศรม

ผู้เป็นภัสดา

อยู่ในศาลา

อุรารำคาญ

๑ จักปลุกท้าวไท^๑

ไม่ไหวภูบาล

บัดเคาะใบดาด^๒

สะท้านพระกรรณ

๑ บัดนั้นพระศรี

ด้วยมีอัถลิจัน

เคาะใบทวารัง

ขึ้นทันโองการ

๑ กระหม่อมดิฉานมัทรี

พระผู้มีญาณ^๓

อัศจรรย์บันดาล

แจ้งสารทุกขา

^๑ วรรคนี้มีเฉพาะในสำนวนที่ ๑

^๒ ใบดาด(ใบ)=บานประตูที่ใช้ลูกดาด

^๓ วรรคนี้มีเฉพาะในสำนวนที่ ๑

พึงรู้แจ้งเหตุ
ว่าเมื่อวันนั้น
ครั้นผิดเวลา

ดึกตื่นปานชะนี้
หรือทำแบบคายน
สัญญาว่ากระไร

กราบทูลสดับ
ไซ้ขอหลวงตาม
มีลัมปัญชา
หลับลัมภกาเยน
กระหม่อมฉันวิตก
มีเหตุเท่านั้น

พึงสารศรีสวัสดิ์
เจ้าฝันอย่างใด
แต่่นอกศาลา

เล่าเรื่องสุบิน
ทรงพระกรุณา
จะดีหรือร้าย

ตรัสรู้ด้วยญาณ
ว่ารู้เข้านี้
มาขอหน่อไ้

๐ บัดนั้นนเรศ
ภูเบศว์จนา
เราได้สัญญา
อย่ามาอย่าไป

๐ ดูหมามัทรี
พียงสงสัย
ทำลายกันได้
โยลัมหรือหนา

๐ ครั้นนางฟังศัพท์
ขอรับอาญา
ด้วยความค้นหา
แห่งฝ่าธุลี

๐ ด้วยมีข้อเข็ญ
ฝันเห็นไม่ดี
ออกเรือไฟจี้
มัทรีจึงมา

๐ บัดนั้นกษัตริย์
จึงตรัสขงคา
แจ้งไปเถิดหนา
พียาทำนาย

๐ นางฟังนรินทร์
เท่าสิ้นต้นปลาย
เจ้าฟ้าทำนาย
จะได้แจ้งใจ

๐ จึงหน่อวราน
ล้ามราญพระทัย
จะมีเข็ญใจ
ถึงในศาลา

ตรัสแก่มัทรี
เจ้าอย่ารำคาญ
เหตุด้วยเรามา

ทุกสิ่งเสดสา
อาหารอดอยาก
ธาตุบีบตี

แม้ว่าฝันดี
พึงพิงเกิดเจ้า
ไซ้ฝันนั้นร้าย

ได้พึงเจรจา
กล่าวแก้กลฝัน
โหมนาฏมัทรี

กลัวฝ่าบาทท้าว
มาสู่ศาลา
กอดลูกหลับไป

พระดาบสนี้
ตักน้ำใช้ถวายเป็น
แล้วอุ้มลูกยา

๐ แฉ่งแล้วภูมิ
ว่าศรีเสาวรา
ความฝันนี้หนา

สร้างบารมี

๐ ถือนศีลลา
ต่างมาอัปรีช
ด้วยราชบุตรี
จึงมิสบาย

๐ กำมเรียบ^๑อินทรีย์
จำมิเป็นร้าย
อย่าเศร้าหมองหมาย
ฝันได้สวัสดิ

๐ นางดาบสา
แห่งพระสวามี
จำอันเกิดมี
เจ้ามิไว้ใจ

๐ ครั้นจะทูลอีกเล่า
จะเคืองพระทัย
ชดนาถังไหล
รุ่งไสตื่นมา

๐ ครั้นแจ้งแสงศรี
ออกจากศาลา
องค์ภัสดา
สู่ธรราลัย

^๑ กำมเรียบ(ลิน)=กำเรียบ

ทั้งสองลูกแก้ว
ฝากให้บิดา
แล้วนางทรมวย

วันนี้ข้าพระเจ้า
ขอฝากเยาวเรศ
อย่าให้สองรา

ผันเห็นมิดี
วันนี้เจ้าฟ้า
มีข้าลาไป
แล้วนางจรตัว
จับเอาแสงคัน
ออกจากอาศรม

พระทัยทักทัก
โหมนาฏมตรี
เนตรผลงชาน

จำเป็นจำไป
ผลผลาในไพร
(.....ขาดหาย.....)

๐ ข้ามระพักร์แผ้ว
แล้วพาเจ้าไป

ในศาลาลัย
ทูลให้ภักดา

๐ ใช้พระปิ่นเกล้า
หลากในวิญญา

ทรงเดชเมตตา
พากันเล่นไกล

๐ ด้วยข้ามตรี
กลัวจะมีภัย

ช่วยฉิธยาศัย
ไวกลับอาศรม

๐ สั่งแล้วสั่งเล่า
มายังจกรม

มินานทรมชม
ปรารมภ์แดลาญ

๐ เดินพลางทางตรีก
ถึงยอดสงสาร

ไม่มีลำราญ
นุชมาขึ้นใจ

๐ ด้วยตามความเชิญ
นางเร่เที่ยวหา

แต่ตัวเที่ยวไป
ใจไม่ลืมหลัง

จักกล่าววิปวาย

ถึงเฒ่าธชี่

รุ่งพื้นกายัง

โคมนาฏมัทรี

เห็นเจ้าไม่อยู่

ว่าพลางกระไร

พลางดูสุรย์จันทร์

จันทร์ออกข้างซ้าย

ได้ลามนักหนา

ตาเฒ่าอุบาทว์

พลางชมสระศรี

โอ้เฒ่าจ้งไทรย

สมเด็จทรงธรรม

รู้ว่ากระยาจก

ท้าวท้าวหนึ่งท่า

ค่อยเดินเข้ามา

พระภูริสัตว์^๑

ส่วกว้างร้อนปรารมภ์

๑ เรื่องนางวางไว้

ขยายให้ฟัง

นอนที่บรรพตัง

เฒ่าละล้งคิดหมาย

๑ ว่าไอ้ปานชะนี้

จรลีผันผาย

เข้าสู่ป่าไม้

ป็นปายลงมา

๑ ถึงตีนบรรพตัง

จับยามสามตา

ได้เศษสามวา

เฒ่าก็คลาเดินไป

๑ ถึงใกล้อาวาส

ไว้ค่าทำไว้

ถ้วนถ้วนมาลัย

ค่อยไคลเดินมา

๑ ในกาลวันนี้

จากคันทศาลา

วลีพก^๑จะมา

ที่หน้าอาศรม

๑ ส่วนเฒ่าพฤตมา

ตรงหน้าจกรม

ตรัสเห็นชื่นชม

พระองค์เจตนา

^๑ วลีพก(ปาก)=วนิพก

^๒ พระภูริสัตว์(ปาก)=พระโพธิสัตว์

ตรัสบอกชาลี

ได้ฟังบิดา

พี่น้องทั้งคู่

ตรัสปราศรัยศานต์

ไม่ทำอันหนัก

ถูกไถ่ของตา

ได้ฟังชาลี

พิศดูพักตรา

น้ำใจกล้าหาญ

เรียกลูงเรียกตา

ถึงได้ไช่ญาติ

ครั้นล้าทัพไป

คำรามวาจา

เอ็งนี้กระไร

อย่าพูดเข้าหู

ไม่ทำกู่จะวาง

ช้านักกู่ศอก

กราบไหว้ท้าวไท

๑ จึ่งพระฤาษี

พี่น้องทั้งคู่

เจ้าแล่นมาสู่

ไปดูพฤตมา

๑ ส่วนพระกุมาร

ว่าท่านคุณตา

หลานรักช่วยพา

ส่งมาอย่างนาน

๑ ไช้เฒ่ากลี

วาทีอันหวาน

ต่อหน้าบัวบาน

สันดานผู้ใหญ่

๑ ใจแข็งนักหนา

ตัวหลานเคยมาเคยไป

ปากฉลาดต่อแหลไป

แต่ในหัวที่

๑ คิดแล้วพฤตมา

ว่าเหยยชาลี

น้ำใจกลี

กุ่มีเข้าใจ

๑ อย่ามาถั่นขวาง

ถูกตระหนกบัดใจ

หลีกเอะจะกู่จะไป

ข้างในศาลา

๑ หัวที(ถิ่น)=เริ่มต้น

๒ เอะ(ปาก)=ออก

ได้ฟังกลี
เจ้าออกไปไ
หน่อพระศาสดา

ภูตหน้าตา
วาทีกิริยา
พูดจาสูงใหญ่
๐ ว่าพราหมณ์ทูลรา

บัดนั้นพฤตมา
ไหว้องค์ท้าวไท
ว่ากันแต่ข้า

เลื่องลือขจร
ออกมาทรงพรต
สืบสร้างบารมี

พระองค์ทรงนาม
อาพาธโรคร้าย
แก่องค์เจ้าฟ้า

งูเลื่องใหญ่
เลื่องลือสัตว์ร้าย
เหลืออยู่กรันราน

๐ บัดนั้นชาติ
ที่ร้องว่ามา
ให้ไกลมรคา
คิดแต่ในใจ

๐ ว่าพราหมณ์นี้หนา
เกะกะผิดไป
ชั่วช้าเหลือใจ
มาไยเล่าหนา
มันมาทำไ
เข้ามาด้วยไ
ผู้ทรงศีลลา
มากราบบาศรี

๐ ด้วยชาวนคร
ว่าพระภูมิ
เป็นพระฤาษี
ข้านี้ออกมา

๐ หวังจะขอถาม
อันความพาธา
ยังใกล้พาธา
จงมาโปรดปราน

๐ อนึ่งเราไซ้
มีในดงดาน
ยังได้มาพาล
ยังพาลราวี

แต่ท้าวออกมา

ผลสุกรุกขา

เผือกมันอันดี

สดับแจ้งอรรถ

อันว่าผลไม้

สัตววิรายหลายพันธุ์

เจ็บหัว^๒มัวตา

ขึ้นชื่อว่าไพร

ถ้วนแต่สุ^๓

จ้ามเรณูเมตตา

มิได้พลาดพลั้ง

ขึ้นแรมฤกษ์ผา

มิได้เห็นหน้า

วันนี้เห็นหน้า

เชิญข้ามระกาย

เสวยผลผลา

ขวิด^๔ขวาดหาดพลอง^๕

เชิญท้าวขบฉัน

๑ หนึ่งเล่าหนา

สร้างบารมี

รักษากายี

ยังมีพอฉัน^๑

๑ ปางนั้นโพธิสัตว์

ตรัสเล่าพราหมณ์พลัน

ยังได้พอฉัน

ทั้งนั้นบมี

๑ หนึ่งเล่าหนา

เวทนากายี

สิ่งใดบมี

บมีรำคาญ

๑ เราสร้างจรรยา

พระพรหมวิหาร

ทั้งปีเดือนวัน

สัจฐานจำหมาย

๑ แต่เราออกมา

ใครมาใกล้กลาย

ท้าวมาสบาย

ให้สบายกายัน

๑ แล้วท้าวกลับมา

บรรดาเผือกมัน

กล้วยทองกล้วยกลั่น

ตามอันปรารภนา

^๑ ตั้งแต่บทนี้ไปจะเป็นของสำนวนที่ ๑ เพราะสำนวนที่ ๒ ขาดหายไป

^๒ เจ็บหัว(ถิ่น)=ปวดหัว

^๓ ขวิด(ปาก)=มะขวิด

^๔ พลอง(ถิ่น)=ต้นไม้ชนิดหนึ่ง ลูกสีดำ กินได้

มาวจนาไซ
ว่าท่านผู้เฒ่า
ถึงบรรณศาลา

อดล่าเดินมา
หรือพระทรงรถ
แจ้งเรตามตรง

๐ กาพย์ ๒๒ ๐

๐ ปางนั้นเฒ่าธรี
ขอเฒ่ากล่าวอุปมา
๐ อันมหานทีธาร
คงคาไหลไปสู่
๐ มนุษย์แลฝูงสัตว์
ไม่คลาดแคล้ว
๐ จะอาบวิดล็กเท่าใด
ทุกวันเป็นอัตรา
๐ อุปมาดังพระทัย
ศรัทธาไม่สิ้นสุด
๐ กระหม่อมดิงานมายากร้าย พาร่างกายเที่ยวแดนดง
อดล่าชวนชวาย
๐ กราบบาทบพศรี
พระองค์จึงเมตตา
๐ ปางนั้นหน่อขัตติโย
ทูลขอพระหน่อไท
๐ อุปมาคนยากไร้
ไม่มีที่หมุนหมอง

๐ เสร็จแล้วภูวินัย^๑

ถามไปมิช้า
จรเต้าเข้ามา
คูลาแห่งเรา

๐ เฒ่าแก่ชรา

ตามใจประสงค์
กำหนดใจเรา
ให้คงสัจจา

ฟังคดีพระราชา
เอาคงคาประมาณ
ไหลกระทั้งฉานบ่หยุดอยู่
เต็มสินธุทั้งห้าแถว
ทั่วจักรวรรดิ
ได้ผ่องแผ้วถึงคงคา
ย้อมอาศัยทุกภาษา
ยังไหลมามีสิ้นสุด
บรมไตรมิงมกุฏ
ยิ่งมนุษย์ในสากล
คับอกทนเข้ามา
ขอชาลีแก้วกัณหา
แลกโพธิญาณเบื่องหน้าไป
ฟังพรหมโณกล่าวปราศรัย
พระพักตร์ใสใจผ่องแผ้ว
ครั้นมันมาได้ชุมทอง
ท้าวจิ้งจ่องปราศรัยศานต์

^๑ ภูวินัย(ปาก)=ภูวินัย

๐ ว่าดูหรรดาชี
 ลูกยายอดสงสาร
 ๐ แต่ว่าวันนี้ไซ้
 เทียบเก็บผลรูกษา
 ๐ เชิญชื้ออยู่เคร่าท่า^๑
 เผือกมันอันชอบใจ
 ๐ ตกแต่งให้งามสรรพ
 ทุกสิ่งสำหรับองค์
 ๐ ครั้นแล้วพาเจ้าไป
 วันนี้งดอยู่ท่า
 ๐ เมื่อนั้นพฤตมาจารย์
 พระองค์ทรงปราณี
 ๐ จะอยู่มีควรเล่า
 ชำนักจักเสียความ
 ๐ จะเคร่าท่าผู้หญิง
 อันเป็นภษัตริย์
 ๐ อันลูกครีอดวงใจ
 ถ้าพระองค์ทรงโปรดมั่น
 ๐ อย่าคอยท่าวันพริก
 มาให้พฤตมาจารย์
 ๐ เออพ่อเจ้าพระคุณ
 ชำนักเห็นจักสุญ
 ๐ ปางนั้นพระโพธิสัตว์
 เมื่อท่านไม่ยินดี
 ๐ จักไปตามสมัคร
 ไปสู่ยังกรุงไกร

ยากอัปรีมาขอทาน
 จักอวยทานแก่ท่านดา
 นางอรัยเข้าไปปา
 คำเวลาจะมาไว
 พริกนี้หนาจึงคลาไคล
 นางอรัยแกลังประสงค์
 เครื่องประดับอันยอยง
 บรรจงให้แก่ลูกยา
 ตามฉาดยเกิดทำวอา
 หายเหน้อยเมื่อยล้าสักราตรี
 กราบพูลสารพระภูมิ
 โปรดดังนี้มีฟังตาม
 ไปแล้วทำวเห็นแงงาม
 ติดยุมยามด้วยภษัตริย์
 ไม่เป็นจริงด้วยภูมิ
 ที่ไหนมีไม่หวงแหน
 ไม่มีใครในดินแดน
 เร่งขึ้นแข็งบ้ามเพ็งทาน^๒
 ตรัสเรียกลูกยอดสงสาร
 เห็นว่าท่านบริบูรณ์
 น้ำใจบุญเร่งเพิ่มพูน
 เพิ่มพูนไว้ในบารมี
 ทำวจึงตรัสแก่ดาชี
 ทำมัทรีก็ตามใจ
 พาลูกรักสองหน่อไท
 ให้เิบศผู้บิดา

^๑ เคร่าท่า(สำนวนถิ่น)=รอ,คอย

^๒ บ้ามเพ็ง(ถิ่น)=บำเพ็ญ

- ถ้าท้าวเห็นเจ้าหลาน จักขึ้นบานเป็นนักรรนา
จะไถ่ถามตามกิจจา ท้าวทูลว่าตามอาการ
- รักหลานทานรับไว้ ด้วยจะได้ขอพระทาน
- ชูชกเฒ่าผาจารย์ เงินทองทำนมากคราครัน
จะให้ไปไศสรวรรย์ พึงภูบาลกราบทูลพลัน
- ด้วยดิฉานผ่านเข้านอก จักเข้าออกสุดปัญญา
ตั้งแต่จะพูดจา มิรู้ว่จักแก้ไถ่
- ขึ้นชื่อว่าท้าวพระยา ครั้นเห็นหน้าพระหลานชาย
ที่นั่นจักวุ่นวาย ท้าวจะให้เขาเสียนถาม
- จะใส่โทษโกรธขึ้งพัน ว่าชีใจโกรธอาความ
จะใส่กฎบทห้ามปราม ดิฉนุ่ยยามถึงลูกเมีย
- ข้าหญิงท่านรับไว้ ทั้งข้าชายจะพลอยเสีย
แต่ด้วยผิวเมีย ทานข้าเสียก็ตามที่
- ปางนั้นพระภุชช เวลลันดรไถ้เบศ
กล่าวตอบเฒ่าตาชี ไปเกิดศรีในพารา
- ท่านตาอย่าพรั่นจิต แก่ทรงฤทธิ์พระบิดา
ท่านทรงพบธรรมมา คงสัจจาพุดผาจารย์
- ครั้นท่านเห็นหลานรัก ตามิทักจะรำคาญ
จะถามแก่เจ้าหลาน ได้อาการทุกสิ่งอัน
- รู้แจ้งท้าวจะแต่งให้ เครื่องทั้งหลายเป็นรางวัล
ทดแทนเป็นแม่นมั่น ค่าหลานขวัญแลตาชี
- บัดนั้นเฒ่าผาจารย์ กราบทูลสารไปทันที
ปิ่นกษัตริย์ตรัสทั้งนี้ มีแต่ล้นคำเหนียวหนอง
- ธิบายให้ข้าที่ ข้าตาชีเสียที่ท้วง
โปรดให้อย่าได้หนอง หวงให้ข้าจะลาไป
- โน่นนี้ที่แะหา อันตัวข้ามิเต็มใจ
สุดแต่แต่จะพาไป หาอภัยพิบัติ

- ๐ ปางนั้นหน่อขัตติวงศ์ (.....ขาดหาย.....)
กล่าวจาหายวายวาจา เจ้าสองราก็ตกใจ
- ๐ ขวนกันผันแล่นมา (.....ขาดหาย.....) ถึงพุ่มป่าหยุดคดลาล
ไปมิกลับลับหลังมา
- ๐ ความกลัวตัวไหวหวาด ด้วยฉลาดในปัญญา
กลับถึงสระโบกขรธา ถอยหลังมาลงสระศรี
- ๐ ใบบัวป้องหัวไว้ เจ้ามิให้เห็นกาย
ทั้งสองน้องแลพี่ อยู่สระศรีหนีพราหมณา
- ๐ ชูชกเฒ่าแสนเชียว แลมิเห็นกุมาร
เล่นอยู่ใกล้ศาลา เฒ่าชรามาแค้นใจ
- ๐ เฒ่าแก่งมาแทงแด พลงดูแลน้ำพระทัย
ว่าท้าวนี้กระไร ไปปิดไปเป็นหนักหนา
- ๐ เมื่อตะก็ให้ลูกแก้ว แก่เราแล้วแล้วกลับมา
ว่าให้หยุดอยู่เฝ้าท่า นางพระยามาแต่ไพร
- ๐ ครั้นเรามีคร่ำท่า ให้ไปหากรุงสถชัย
ครั้นเราว่าไม่ไป ทำเลือกไล่ให้ลูกหนี
- ๐ น้อยหรือว่าศรัทธา ความมุสว่าไม่มี
ถึงเอยากอัปรีช ัจจามิกลับเกลื่อน^๑
- ๐ ให้แล้วยังเข้าซั นก^๒เท็จทำกลับเกลื่อน
พุดโน้นนี้ทำให้เชื่อน เหมือนว่าภูหน้าอดสู
- ๐ ปางนั้นพระราชา พังพดุมว่าไสสุ
น้ำพระทัยไม่วามรู้ ลุอำนาจไม่หวาดไหว
- ๐ ตรีกูในปัญญา ว่าลูกยามาหนีไป
กษัตริย์ตรัสปราศรัย ปลอบเอาใจว่าท่านตา
- ๐ นิ่งก่อนผ่นทุเลา หนางานเราจักไปหา
ว่าแล้วมิได้ช้า ทำวณินลาจากศาไล

^๑ กลับเกลื่อน(ปาก)=กลบเกลื่อน

^๒ นก(ถิ่น)=โกหก

- ๐ ทรงฤทธิพิศดูรอย สองน้อยน้อยพากันไป
จรถึงสุ่มทุมใน แล้วพันไปถึงสระศรี
- ๐ จรรอยพิจารณา ชายริมสระแก้วบุษบง
เห็นรอยถอยหลังลง แล้วพระองค์คิดจินดา

๐ จบ ๑๖ ๐

- ๐ ปางนั้นราธิบดี ตรัสเรียกขาน
ว่าศรีดวงเนตรบิดา
- ๐ ร้อยซึ้งได้ฟังบิดา (.....ขาดหาย.....)
ช่วยเพิ่มโพธิญาณสมาธิ
- ๐ ให้พ่ออุปญญาญาณ ลูกรักสงสาร
มาเป็นเยาวยานวารี
- ๐ ข้ามระสระกายชะเลื่อมศรี แห่งร้อนพ่อนี้
ด้วยความกลียไผ่
- ๐ ว่าพ่อไม่มีโชคชัย แก่ญาณวรไตร
ลูกรักสลายใจจงมา
- ๐ อาสาพ่อเกิดลูกอา เป็นยานนาวา
ก่อเก้อพ่อจะวายข้ามฝั่ง
- ๐ ช่วยพ่อให้ขึ้นถึงฝั่ง ลั่นแรงบิดูรั้ง
มิรู้ถึงฝั่งสมุทรไท
- ๐ เห็นแต่ลูกรักสลายใจ สององค์เกิดใน
ทรวงพ่อนี้ไฉรัแก้วตา
- ๐ จงมาเป็นยานมนุษย์สา สามารถแก้วักล้ำ
คชามังงาล้าหาญ
- ๐ จะพาข้ามแม่น้ำกันดาร ด้วยฤทธิกล้าหาญ
พันฝั่งสงสารเอโก
- ๐ เจ้าครือนาวาสาโร คลาไคลในโลก
ไบบกยุ่มยามข้ามสมุทร
- ๐ มิให้รััดโลกโทรมทรุด แยกคลื่นพันจุด
ไปหยุดยังที่ประสงค์

- ๐ เจ้ากอเหนืงหน่อสุริวงค์ พี่น้องสององค์
จำนงช่วยเพิ่มบารมี
- ๐ จักได้สำริด^๑โดยมี เพราะเจ้าสองศรี
เป็นที่ปลื้มจิตบิดา
- ๐ บุญปานดั่งยานนาวา ภาวสาครา
บิดาจักข้ามฟากฝ่าย
- ๐ สุดที่จะเดียวจะไหว แต่เกิดแล้วตาย
มิได้จะรู้ที่ธรรม
- ๐ ยากที่จะหยุดยินตรัส เทียวท่องเวียนละวัน
ผูกพันอยู่ในสงสาร^๒
- ๐ ลำบากยากพันประมาณ เทียวอยู่ช้านาน
บิดานิรพานพ้ออดสา
- ๐ ผันผายหนีหน้ายศาสา จักข้ามอาตมา
ไปหาที่หยุดยุดบัง
- ๐ ชายตื่นศาสาครือฝั่ง นิรพานที่ยัง
สุขขังทวนพันสบาย
- ๐ จักข้ามฝูงสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์หญิงชาย
เขาทั้งหลายได้บน
- ๐ เมืองมั่นด้าวแดนไพชยนต์ จักวาลสาคล
พ้อจักชวนชวายข้ามไป
- ๐ ยังห้วงนิรพานอันกว้างใหญ่ ด้วยสองหน่อไท
เป็นที่อาศัยบิดร
- ๐ เจ้าอย่าไศกเศร้าเลยหนา มาเกิดพ้อมา
เจ้าอย่าย่อท้อโพธิญาณ
- ๐ เจ้ามาช่วยพ้อสงสาร ให้ลุดันญาณ
ตามนิรพานปรารภนา

^๑ สำริด(เงิน)=สัมฤทธิ์

^๒ สงสาร=การเวียนว่ายตายเกิด

- ปางนั้นชาลิตวงสมร อยู่ในสาคร
ได้นินปิตรเรียกหา
- (.....ขาดหาย.....) ภูเขยเกิดมา
เป็นลูกกษัตราผู้ใหญ่
- จะหลบหนีมีควรแก้ไข จะให้ท้าวไท
เรียกไยดังนี้มีควร
- จะหนีมีต้องกระบวน เทพจักสรวล
ผิดกระบวนลูกท้าวพระยา
- ถึงมั่นพราหมณ์จักภักษา เอาไปเป็นข้า
ตีต่อก็ตามฉาสัย
- มันจะทำย่ำยีอย่างไร ค้าขายจ่ายไป
ควรกูนี้ไซ้ร้อออกไปเกิดหนา
- คิดไวยเบิกใบประทุมมา ออกจากเคียร
ขึ้นมาแต่สระบุษบง
- ถึงท้าวกุมเกล้ากราบลง กอดเอาบาทบงสุ
แห่งองค์พระราชบิดา
- ทรงพระสุชลธารา พิลานักหนา
เหนือบาทเบื่องชาวภูธร
- ปางนั้นพระเวสสันดร คอยทาดวงสมร
ดูก่อนที่จะประมาณ
- บิดาแจกจ่ายยกให้เป็นทาน แต่พราจากสถาน
จะทำทานขัดสน

◦ สรุจางคางค์ ๒๘ ◦

- ไม่มีข้าวของ
ข้างม้าเงินทอง
- เเนื่องนองข้าคน
เห็นแต่สุดสาย
- พ้อคลายค่างน
พี่น้องสองคน
- อย่าร้อนรนกาย

แก้พื่อนี่ไซ้รู้

ช่วยเพิ่มโพธิญาณ

ให้พื่อนี้ได้

ญัตตัญญา

สองศรีพี่น้อง

แม่นไปเป็นข้า

ตั้งแต่วันนี้

ถ้าเจ้าชาติ

แต่วันนี้ไซ้รู้

จัดแจงวัดถา

ทองพันตำลึง

ลูกรักโถมงาม

ตำลึงหนึ่งนั้น

ลูกรักลูกสาย

อย่าทำนอกใจ

ภคินีธิดา

เจ้างามเลิศแล้ว

ทุกพระนคร

ถดถอยประโยชน์

มีเข้าของนั้น

กับพราหมณ์อรรคม

๑ อยาน้อยพระทัย

เลยพระลูกชาย

พ้อหراثรามเสียดาย

ความสบายรมยา

๑ แก้วสอยสารพัน

เสมือนอันปรารถนา

อย่าหมองศรีทรา

เจ้าอย่าเสียใจ

๑ ใ้พ้อชาติ

น้องพี่จำใจ

ผู้พี่เป็นไท

ขาดไปแก้พราหมณ์

๑ จงยอเดยวารา

ให้มาครบตาม

ให้ถึงมือพราหมณ์

พันความเชื่องใจ

๑ มิได้ถึงพัน

ตามพ้อสั่งไป

มิได้เป็นไท

พระทัยบิตร

๑ หนึ่งแก้วกัณหา

น้องยาดวงสมร

ครือแก้วแกมทองเลียบ

ประหวนเทียมกัน

๑ เกลือกมีชายเอด

โหดร้ายทุกอัน

จึงให้กำนัล

มันจะพาเจ้าไป

จะทำลายยศเดช
ครั้นจะบุญชำน้อย
ลูกรักหน่อไท

วงศ์ก่อก่อนไท
มีพรันโกคา
ทุกสิ่งมั่งคั่ง

โคควายไม่น้อย
ขายร้อยหญิงร้อย
ร้อยหนึ่งถึงค่า
ทุกสิ่งเข้าของ
ให้ครบสิ่งละร้อย
ให้แก่พราหมณ์นั้น

เจ้าแก้วกัณหา
ทั้งสองหน้าหน่อ
อย่าน้อยพระทัย

เล่าโลมลูกแก้ว
ทั้งสองโฉมตรุ
องค์พระบิดา

ความที่ท่องเที่ยว
กุมกรพราหมณา
เราจักอวยทาน

๐ แม่นว่าสมเพศ
เหตุเราผู้ใหญ่
จะถอยศักดิ์หนักไป
จำไปพอสั่ง

๐ ถ้าว่าผู้ใด
มีใจวายหวัง
ช้างม้าตราตรึง
ดุจดั่งปารณา

๐ ช้างร้อยม้าร้อย
สิ่งละร้อยเอามา
ทองร้อยเงินตรา
เสียผ้าเท่ากัน

๐ ตะการพานหย่อง
บุญบ่องรางวัล
บ่น้อยสักอัน
ทุกอันพึงใจ

๐ ที่นั่นลูกกว่า
จะมาเป็นไท
พึงพอจำไป
สุดใจพออา

๐ กษัตริย์ตรัสแล้ว
เสร็จแล้วนำมา
มาอยู่ศาลา
เรียกหาผาจารย์

๐ พระชาลีตรัส
อุราล้ามราญ
แล้วปราศรัยคานต์
ตามท่านประสงค์

ด้วยนาวาจิต	๑ ให้ลุล้ามริด
มิให้ย่อกท้อ	เราคิดประสงค์
จิตเราซื้อตรง	ด้วยญาณพุทธองค์
	จงลุดันญาณ

(.....ชำรุด.....)	๑ แล้วหน่อติลก
ในมือพราหมณา	ตกลงมีน่าน
ตรัสว่าเยาวมาลย์	อุราล้ามราญ
	ของเราท่านตา

หัวตันจบแล้วท่านเอยอย่านินทาเลยข้าเขียนให้รวม เขียนจบวัน ๗^{๖๑} คำ^๖

^๖ เป็นตอนจบของสำนวนที่ ๒

ภาคผนวก ค

อภิธานศัพท์

อภิธานศัพท์

กุนทล	ตุ้มหู
กระบิล(โบ)	ระบิล แบบแผน
กระหยี่, กาหยี่(ถิ่น)	เป็นภาษามาลายู เรียกว่า การ์นยี หมายถึง ลูกหยี่
กัณฐา, กรรฐา	คอ
กำดัด	กำลังรุ่ม
กำสรว	สลด เศร้า
กุ่มกัณฑ์	ยักซ์
กุ่มภา	จระเข้
เกลือก	เกรง เผื่อว่า
เกาทัณฑ์	ธนู
โกไฉย	ผ้าทำด้วยไหม
ขบ(ถิ่น)	กัศ
ช่วง(โบ)	บริเวณ
ขวัญ	สิ่งที่ไม่มีตัวตน เชื่อกันว่าอยู่ประจำชีวิตคนมาตั้งแต่เกิด
ซ้อน(โบ)	ทาบ
ไขว่ขวีน(ถิ่น)	ขวักไขว่
คนธรรพ, คนธรรพ์	ชาวสวรรค์พวกหนึ่งเป็นบริวารของท้าวธตรฐ มีความชำนาญในวิชาดนตรีและขับร้อง
ครรภา	ครรรภ์ ท้อง
คันธมาพน	ที่มีกลิ่นหอมทำให้สดชื่นรื่นเริง เขาคันธมาพน ก็คือ ภูเขาผาหอม
ครัน(ถิ่น)	มาก
เคย(ถิ่น)	กะปิ
เคร้าท่า(ถิ่น)	รอ, คอย
เคียด(โบ)	โกรธ
โครธา	ต้นไทร
กาย(ถิ่น)	เวลา เช่น กายเข้า, กายเย็น
จรรจรรย	จรรจล หมายถึง เทียวไป เดินไป

จี	การทำของให้สุกโดยวางบนถ่านไฟ เช่น จีปลา จีเนื้อ หรือ แบ่งจี
จับยามสามตา	การจับยามสามตา การจับยามสามตาเป็นการดูช่วงเวลาอันเหมาะสมเพื่อกระทำการใด ๆ ให้เกิดความเป็นมงคล
ไม่เจตนา(ถิ่น)	ไม่สนใจ,ไม่ใส่ใจ
เจ็บหัว(ถิ่น)	ปวดหัว
จทานศาลา	ศาลาเป็นที่ทำทาน ๖ แห่ง
จวย(ถิ่น)	หยิบ
จาว(ถิ่น)	เสียงดัง
ชงคา(โบ)	ราชโองการ
ชะแม่(โบ)	หัวหน้าโขน(หญิงเฝ้าประตูวัง)
ชุมสาย	เครื่องสูงชนิดหนึ่ง
ชิน	พระพุทธเจ้า
ดุขฎี	ความยินดี ความชื่นชม
ตระบัด	ประเดี้ยว บัดใจ ทันใด
ตราน	ค้า, ยัน
ตัาย	เสาเขื่อน
ไตรตรึงษ์	ดาวดั่งสี่ สวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้น ที่พระอินทร์ครอง
ทำงาน(เขมร)	ห่วงใย
นัดดา	หลานปู่ หลานตา
นวลลักษณะ	ลักษณะของคน
นหารุ	เอ็น
นี่นั้น	อึงมี อึกทิก
เนษาท(โบ)	พรานป่า
บริหาร	เครื่องใช้สอยของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา มี ๘ อย่าง คือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ เข็ม ประคดเขว และ กระบอกน้ำ
ปีศา	เบียดเบียน บีบคั้น รบกวน
บานแผนก	บัญชีเรื่อง สารบัญ
ประพาฬ	แก้วชนิดหนึ่ง สีแดง เกิดจากหินปะการังใต้ทะเล

ปราย	ลาดให้กระจายไป
ปิ่น(ใบ)	หน้าไม้
เฟื่อ	สำรอง
พรหม	ชื่อพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลกตามศาสนาพราหมณ์
พร่อง	ไม่เต็มอัตราเพราะลดหรือขาดไป
พลวง	ชื่อไม้พุ่มชนิดหนึ่งขึ้นตามป่าโปร่งทางภาคใต้ ใบหนาสีเขียวแก่ออกเป็นคู่ ด้านล่างของใบมีขนที่บดสั้น ๆ ดอกสีชมพู คล้ายดอกกุหลาบ ผลกลม เมื่อสุกมีสีม่วงดำ กินได้ มีรสหอมหวาน บางครั้งเรียกลูกทุ, กระทุ, ทุพลวน, พลวนใหญ่ หรือ พลวนกินลูก
พาชี	ม้า
พิมเสน	ชื่อมะม่วงหลายพันธุ์ พันธุ์หนึ่งเมื่อดิบมีรสเปรี้ยว สุกแล้วหวาน, พันธุ์ที่แก่แล้วมีรสมัน เรียก พิมเสนมัน
เพ็ง(ใบ)	เต็ม
ภัสดา	สามี่
ภูงา(ใบ)	พังงา พะงา นางงาม
โกคา	สมบัติ
โกโคย	ทรัพย์สินสมบัติ
มงคล	เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ
มอใหญ่	เต็มปริ่ม
มะขวิด	ชื่อต้นไม้ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ชนิด <i>Feronia limonia</i> (L.) Swing. ในวงศ์ Rutaceae ต้นและกิ่งมีหนาม ผลกลม เปลือกแข็ง กินได้ ยางใช้ทำยาได้
มัมหวาน	พระอินทร์
เมธิ	นักปราชญ์
เมลิน(ถิ่น)	เมิน มอง ลืมตา
โมลี	ผมจุก
ยกขึ้น(ถิ่น)	ลุกขึ้น
ยุยอน(ใบ)	ยุยง
ยักหงาย(ถิ่น)	หงายหลัง

ย่าง(ใบ)	เดิน
ยึก(ถิ่น)	ไล่ตาม
ยุพาน	ยุพาพาน หมายถึง หญิงสาวสวย
โยไฟ	เยาะเย้ย พูดให้อาย
ระนาด	ลั้มนะระนาด
รากษส	ยักษ์ร้าย ผีเสื้อน้ำ
ราน(ใบ)	ตัด, ลิด
รำเพย	พัดอ่อน ๆ เรื่อย ๆ มักพากลิ่นหอมของดอกไม้มาด้วย
รุกขี	ต้นไม้
ฤสาช	คำเรียกผู้เป็นใหญ่ เช่น กษัตริย์
ลงตา(ใบ)	ลงรอย
วาทา	ลม
วิลันดา	ชาวฮอลันดา
แว่น(ใบ)	กระจก
ลัปคับ	ที่สำหรับนั่งผูกติดกับหลังช้าง
ลัพพิณณ	ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง พระนามของพระพุทธเจ้า
สระโบกขรณี	สระบัว
สระมุจลินท์	ชื่อสระในป่าหิมพานต์ ซึ่งขอบสระประกอบด้วยต้นจิก
ลหุสนันย์	พระอินทร์
ละอิ่ง	สายรัดเอว เป็นเครื่องประดับสำหรับผู้หญิง
ลาง(ถิ่น)	หวิ้ม
ลาธารณ์	ต่ำ เลว ชั่วช้า
ลาธุการ	การเปล่งวาจาว่าชอบแล้วเมื่อเวลาเห็นควร หรือยกย่องสรรเสริญ
สุรย์จันทร์	สุรย์และจันทร์ เป็นความเชื่อเรื่องโชคกลางอีกแบบหนึ่ง บางครั้งเรียกว่า “ลมสุรย์ – ลมจันทร์” หรือ “สุรย์กลา – จันทร์กลา” ลมสุรย์ ลมจันทร์เกี่ยวกับการกำหนดลมหายใจ กล่าวคือ ลมหายใจทางจมูกขวาหมายเอาเป็นพระอาทิตย์ ส่วนลมหายใจทางจมูกซ้าย หมายเอาเป็นพระจันทร์ เวลาจะไปไหนหรือจะกระทำการสิ่งใด

ลำทับ	ให้พิจารณาตุลมหายใจเข้าออก ถ้าออกทางซ้ายมากกว่าเชื่อว่าไป
เสดสา(ถิ่น)	มาจะดี แต่ถ้าออกทางขวามากกว่า ไปมาไม่สู้ดีนัก
เสนี	ย่า กำชับ
เสนีย์	ลำบากอย่างยิ่ง
หก(ถิ่น)	เสนา
หย่อง	จอมทัพ ผู้นำทัพ กษัตริย์
หล่อ(โบ)	โกหก
ห่อน(โบ)	ถาดขอบสูงใส่หมากพลู
เหรา	หลัง
เหล็กไฟ(ถิ่น)	ไม่
เหือ(ถิ่น)	สัตว์ในนิยายมีรูปร่างครึ่งนาครครึ่งมังกร
อกใหม่ได้ชม	หินเหล็กไฟ ใช้สำหรับจุดไฟในสมัยก่อน
อนธการ	เหิงอ
อนุสนธิ	เป็นทุกข้ออย่างแสนสาหัส
อัปรีย์	ความมิด ความมัว ความมิดมน
อัศวา	การต่อเนื่อง การสืบเนื่อง
อาสิน	ระยำ จัญไร เลวทราม ไม่เป็นมงคล
อิตถิ	ม้า
อุปัชฌาย์	ผลประโยชน์รายได้อันเกิดจากต้นผลไม้
ไอศวรรย์	หญิง
	พระเถระผู้เป็นประธานการบวชกุลบุตรในพระพุทธศาสนา
	ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน